

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

Vývoj dětské kresby v předškolním věku

Veronika Lysá

Katedra psychologie
Vedoucí práce Mgr. Lucie Hubertová
Studijní program: B7508 Sociální práce
Studijní obor: Pastorační a sociální práce

Praha 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem „*Vývoj dětské kresby v předškolním věku*“ napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 27. dubna

Veronika Lysá

Bibliografická citace

LYSÁ, Veronika. *Vývoj dětské kresby v předškolním věku: bakalářská práce* [rukopis]. Vedoucí práce Lucie Hubertová. Praha: Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy, 2014. 52 s.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá dětskou kresbou, která může o dítěti mnoho napovědět. Součástí výtvarného projevu je i projev grafomotorický. Jeho vývoj bude mít později, ve školním věku, zásadní vliv při osvojování dovednosti psaní. Současně je i kritériem pro přijetí dítěte na základní školu. Je tedy žádoucí v předškolním věku grafomotorický a výtvarný projev rozvíjet. Znalost zákonitostí tohoto vývoje nám může pomoci nasměrovat výchovu určitým směrem.

V práci jsou uvedena jednotlivá stádia výtvarného a grafomotorického vývoje. Teoretické poznatky jsou doplněny o kresby dvou dětí – chlapce a dívky. Jejich vývoj je zde srovnáván a hodnocen na základě těchto poznatků. Cílem práce je vývoj popsat a na kresbách dětí demonstrovat. Práce může posloužit jako informační materiál pro pedagogy v mateřských školách.

Klíčová slova

Kresba, vývoj, grafomotorika, dítě, předškolní věk.

Summary

The bachelor thesis concerns with child's drawing, which could say a lot about a child. Part of the drawing demonstration is also graphomotor acts. Its development, later in the school-age, will have crucial impact on acquiring the writing skills. Simoultaneously, it is a criterion for primary school entrance. So it is eligible to develop the drawing and graphomotoric display. Understanding the laws of this development could help us to aim an education in a certain way.

In the thesis are specified individual stages of drawing and graphomotoric development. Theoretic knowledge are supplemented with two child drawings – a boy and a girl. Their development is compared and evaluated on the grounds of these knowledge. Goal of this thesis is to describe this development and demonstrate it on the child drawings. Thesis could help as information material for kindergarten pedagogues.

Keywords

Drawing, evolution, graphomotor activity, child, preschool age.

Poděkování

Děkuji Mgr. Lucii Hubertové za vstřícnost a odborné zázemí při vedení práce.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Předškolní věk.....	8
2. 1. Kognitivní vývoj	8
2. 2. Motorický vývoj.....	9
3. Kresba	10
4. Faktory ovlivňující vývoj a úroveň dětské kresby	12
4. 1. Mentální vyspělost dítěte	12
4. 2. Motorika.....	13
4. 3. Lateralita	13
4. 4. Zrakové vnímání	15
5. Vývoj dětské kresby a grafomotoriky.....	17
5. 1. Kazuistiky	18
5. 2. Vývojová stádia.....	19
5. 3. Zákonitosti dětské kresby v předškolním věku.....	29
5. 4. Vývoj kresby lidské postavy	35
5. 5. Podpora grafomotorického rozvoje.....	42
6. Diskuse.....	48
7. Závěr	50
Seznam použité literatury	51

1. Úvod

Ve své práci se zaměřuji na dětskou kresbu, která je jednou z nejčastějších a nejoblíbenějších činností dítěte předškolního věku.

S dětskou kresbou jde ruku v ruce grafomotorika a grafomotorika s rozvojem určitých oblastí, které jsou potřeba k osvojení dovednosti psaní. To jak bude v tomto osvojování dítě úspěšné, závisí na mnoha aspektech. Jedním z nich je jeho grafomotorický rozvoj. Úroveň grafomotorického rozvoje dítěte se projevuje v jeho kresbě, ve vývoji kresby, která nám může mnoho napovědět. Ne nadarmo většina testů školní zralosti, jejichž splnění je kritériem pro nástup na ZŠ, využívá dětských kresebných projevů. Nedostatky v grafomotorice lze sledovat již v předškolním období, proto by se mělo na jejich odhalování v tomto období zaměřit a snažit se předcházet vzniku budoucích problémů na základní škole.

V tomto věku už není dítě podrobno pouze působení rodičů, ale také působení předškolního zařízení, do kterého dítě dochází na určitou část dne a které se podílí na jeho formování.

V předškolním zařízení by se v ideálním případě mělo působit na dítě individualizovaně, pestře a různorodě, měl by být ponechán prostor k samostatnému projevu a vyjádření se a dítě by mělo být podporováno ve spontánní činnosti. Na druhé straně je zde nezbytná i určitá míra omezování směřujícímu k tomu, co daná společnost považuje pro budoucí uplatnění dítěte za důležité.

Motivací pro zpracování tohoto tématu byla praxe ve speciální mateřské škole, kde jsem se setkala se speciální pedagožkou, která k dětem přistupovala velice citlivě a individualizovaně, a která mě upozornila na souvislost mezi kresebným projevem dítěte a jeho osobností. Myslím si, že pedagog by měl mít základní povědomí o této problematice, protože provádí pedagogickou diagnostiku vlastně ustavičně. Příležitost mu poskytuje každodenní styk s dítětem v různých situacích. Prostřednictvím průběžné, odpovědné a objektivní pedagogické diagnostiky můžeme zajistit, aby byly uspokojovány vývojové potřeby dítěte, aby činnost dítěte byla přiměřená a aby byly vytvořeny podmínky k bohatému, smysluplnému a radostnému naplnění každého dne, který dítě prožije v předškolním zařízení. Bohužel z vlastní zkušenosti vím, že ne vždy je tomu tak.

Cílem mé práce je popsat vývoj dětské kresby a demonstrovat ji na kazuistikách dvou dětí – chlapce a dívky. Práce může posloužit jako informační materiál pro pedagogy v mateřských školách.

Jak se bude kresba dítěte vyvíjet, ovlivní v první řadě jeho motorika a rozumové schopnosti. V následující kapitole se tedy věnuji motorickému a kognitivnímu vývoji dítěte v předškolním věku.

2. Předškolní věk

Na úroveň grafomotorického rozvoje má vliv psychomotorický vývoj dítěte.

„Období označované jako „předškolní věk“ je charakterizováno na svém začátku právě touto první společenskou emancipací dítěte a na svém konci pak druhým výrazným krokem do společnosti, totiž nástupem do školy. Celý předškolní věk zabírá tedy zhruba čtvrtý, pátý a šestý rok věku dítěte.“ (Matějček, 2005 str. 138)

Dítě se postupně začíná odpoutávat od rodiny. Zvyšuje se jeho aktivita, iniciativa, snaží se něco dokázat a tím potvrdit svoje kvality. Dítě v předškolním věku se potřebuje prosadit v kolektivu, mezi vrstevníky a naučit se spolupracovat. Začíná si osvojovat určité normy chování, začíná si být vědomé obsahu jednotlivých rolí a je schopné určité úrovně komunikace.

Dětské myšlení je však ještě prelogické a egocentrické, je vázané na subjektivní dojem a aktuální situační kontext. *„Překonání této bariéry je jedním z významných úkolů předškolního období předpokladem k nástupu do školy, který je důležitým vývojovým mezníkem.“* (Vágnerová, 2000 str. 102)

2. 1. Kognitivní vývoj

„Poznávání se v tomto věku projevuje především v zaměřenosti na nejbližší svět a pravidla, která v něm platí. J. Piaget nazval typický způsob uvažování předškolních dětí názorné, intuitivní myšlení.“ (Vágnerová, 2000 str. 102) Toto myšlení ještě nerespektuje zákony logiky, je nepřesné a prelogické. Jeho typické znaky jsou egocentrismus, fenomenismus, magičnost a absolutismus.

„Egocentrismus, tj. ulpívání na subjektivním pohledu a tendence zkreslovat úsudky na základě subjektivních preferencí.“ (Vágnerová, 2000 str. 106) Na základě toho dítě hodnotí a poznává okolní svět nepřesně. Například dítě si zakrývá oči, když nechce, aby ho někdo viděl. Předškolní děti občas přijdou na to, že pohled jiného člověka na určitou situaci se může lišit od jejich vlastního, ale neberou tuto skutečnost v úvahu. Jejich myšlení je rigidní, nepohyblivé a útržkovité, chybí mu komplexní přístup. Děti dokážou vyřešit mnohé úkoly dílčího charakteru, ale nedovedou správně vyřešit úkol, který vyžaduje více aspektů, různorodé pohledy.

Fenomenismus znamená, že dítě v předškolním věku je fixováno na nějaký obraz reality, který není schopno ve svých úvahách opustit, svět je pro ně takový, jak vypadá. V souvislosti s tím jde zároveň o prezentismus, neboli dítě se váže na přítomnost, na aktuální podobu světa.

Dítě v předškolním věku si při interpretaci dění v reálném světě pomáhá vlastní fantazií. Děti v tomto období nedělají velký rozdíl mezi skutečností a fantazií. Fantazie má v tomto věku harmonizující význam, je nezbytná pro

citovou a rozumovou rovnováhu. Tento jev se nazývá magičnost. Dítě si tedy upravuje realitu tak, aby pro ně byla srozumitelná a přijatelná a s tím souvisí i tzv. *konfabulace*, neboli nepravé lži, kdy dítě kombinuje realitu s fantazií. Může se nám zdát, že dítě lže, že si vymýšlí, dítě je ale o pravdivosti těchto informací přesvědčeno.

Absolutismus je přesvědčení, že každé poznání musí mít jednoznačnou a absolutní platnost. Je to projev dítěte potřeby jistoty, relativita názorů dospělých je pro dítě v předškolním věku nepochopitelná. (Vágnerová, 2000)

2. 2. Motorický vývoj

Dítě už umí dobře běhat, skákat, jezdit na trojkolce, lézt po žebříku, házet míčem a kopat do něho. Dále se rozvíjí schopnost udržovat rovnováhu. (Matějček, 2005) Ve třech letech by se mělo postavit na jednu nohu, ve třech a půl roku chodit po schodech nahoru a dolů se střídáním nohou a být schopné doskočit 20 cm. Ve čtyřech letech by mělo dítě zvládnout skok na jedné noze a také stoj na noze s krátkou výdrží, v pěti letech, přeskoky z jedné nohy na druhou. (Zelinková, 2001)

Některé děti se naučí jezdit na kole, některé i plavat a je docela běžné, že se některé děti ještě před vstupem do školy naučí lyžovat.

Předškolní děti dovedou jíst nejen lžičkou, nýbrž i celým příborem, ovládají kartáček na zuby a umí zacházet s tužkou a papírem. (Matějček, 2005)

3. Kresba

Kresba může být cílem činnosti dítěte tím, že vytváří něco trvalého, nebo prostředkem k dosažení určitého cíle, jako je například diagnostika dítěte, nebo zlepšení grafomotorického projevu dítěte. Nejenom že se při ní dítě zdokonaluje ve svém grafickém projevu, ale současně koná jednu z nejoblíbenějších činností předškolního věku. Kresba je činností, která má pro budoucí osvojování psaní velký význam. Již J. A. Komenský zdůrazňoval pozitivní vliv kreslení a čarání předškolních dětí na jejich rozvoj a při přípravě dětí na budoucí školní docházku. (Mlčáková, 2009) Synek doporučoval vést předškolní děti k pravidelným grafickým projevům, oproti snaze o přesné vedení linie, u předškolních dětí navrhoval, aby v mateřských školách mohly děti spontánně čmárat či se jinak graficky projevovat. Tento projev dítěte by neměl být vynucen, ale projevíme-li, dle Synka radost z každého jejich výkonu, budou tyto hry vyhledávat častěji a nacvičí si dobrou pohybovou koordinaci. (Synek in Mlčáková, 2009)

Původní význam slova psaní byl malovat – črtat. „*Kreslení je pro dítě hrou, při které vzniká relativně „trvalý“ produkt.*“ (Uždil, 1974 str. 18) „*Je přirozenou součástí vývoje dítěte, je pro dítě hrou, zábavou, možností něco vytvářet, vyjádřit se, obvykle dítěti přináší radost a uspokojení.*“ (Bednářová, a další, 2006 str. 6) Dětská kresba zajímá odborníky z různých profesí a z různých úhlů pohledu. Mezi tyto odborníky patří psychologové, speciální pedagogové, pedagogové.

O užitečnosti kresebné činnosti nejsou pochyby:

- ❖ Kresba nám poskytuje informace o celkové vývojové úrovni dítěte, o jeho inteligenci, nejnámější je kresba lidské postavy, v dětské kresbě se objevují určité prvky, které jsou pro daný vývojový stupeň typické.
- ❖ Dále se můžeme mnoho dozvědět o úrovni jemné motoriky a grafomotoriky.
- ❖ „*Kresba může posloužit jako grafomotorický prostředek, rehabilitační nástroj. Kreslení napomáhá rozvíjet jemnou motoriku, grafomotorické schopnosti a dovednosti, vizuomotoriku.*“ Toto jsou schopnosti, které budeme později potřebovat při psaní, ale nejen při psaní, protože jemná motorika nezahrnuje jenom grafomotoriku, nýbrž i motoriku mluvidel a oční pohyby. To, jak se jedna oblast rozvíjí, má vliv na celkový vývoj. Pokud tedy budeme záměrně rozvíjet kresbu, respektive její technickou stránku, budeme současně podporovat harmonický rozvoj dítěte. (Bednářová, a další, 2006 str. 9)
- ❖ Poskytuje informace o zrakovém a prostorovém vnímání,
 - vizuomotorice (souhře zrakového vnímání s pohybem ruky).

- ❖ Kresba jako komunikační prostředek, terapeutický nástroj. Některé děti neumějí, nebo nemohou vyjádřit, co cítí (protože je to pro ně příliš bolestné), nebo mají problémy v komunikaci (ostýchavé děti, úzkostné, uzavřené). Pro ně je potom kresba neohrožující, nenátlaková cesta ke kontaktu a často i ke komunikaci, při kreslení vyjadřuje dítě fantazii, úzkosti, frustrace, touhy, emoce, přání, potřeby, zlost, atd.
- ❖ Stejně tak poskytuje informace o emocionalitě dítěte a o vztazích a postojích. V těchto případech jde o posuzování kresby z hlediska projektivního. Dítě do kresby nevědomě promítá nějaký psychický obsah. (Bednářová, a další, 2006 stránky 6 - 9) „*Kresba ukazuje na způsob dětského nazírání reality, na úroveň jeho uvažování. Kresbu lze chápat jako jednu ze symbolických funkcí, v níž se projeví tendence zobrazit skutečnost tak, jak ji dítě chápe.*“ Dítě do určitého věku ve svém výtvoru nezobrazuje tolik realitu, jako subjektivně důležité znaky. Obrázek se tedy nemusí příliš podobat realitě, dítě maluje to, co o daném objektu ví, respektive co se mu na něm zdá důležité. (Svoboda, a další, 2001) To platí ale pouze do určitého věku. Pro posuzování z tohoto hlediska je ale třeba mít odborné znalosti, zkušenosti, dostatečnou intuici, vnímavost a citlivost.

Z hlediska grafomotorického a vizuomotorického můžeme posuzovat kresbu vzhledem k věku dítěte jak z hlediska obsahového (obsahové provedení kresby, například bohatost detailů, jejich pročleněnost, námětová různorodost atd), tak i formálního, například způsob vedení čáry a její plynulost, přesnost atd. Ne vždy jsou ale obsah a provedení v jednotě, může se stát, že jedno hledisko převyšuje druhé. Dítě může mít obsah bohatý, ale formální způsob kresby může být horší. Důvodů pro to může být mnoho. (Bednářová, a další, 2006) K tomuto tématu se v práci budu vracet.

4. Faktory ovlivňující vývoj a úroveň dětské kresby

Ve vývoji dětské kresby mohou být mezi dětmi velké rozdíly, tento vývoj bývá srovnáván s vývojem řeči. Ještě předtím, než se dostanu k vývojovým fázím, budu se věnovat faktorům, které vývoj a úroveň kresby ovlivňují a způsobují, že se obrázky dětí stejného věku liší.

Jednotlivé oblasti, o kterých se zmiňuji v této kapitole, ovlivňují vývoj a úroveň kresby dítěte. Rozvoj některých oblastí je možné ovlivnit, takže v případě, kdy si všimáme určité výraznější odchylky ve výtvarném projevu dítěte, můžeme se pokusit zjistit příčinu této odchylky a pokud je to možné, tuto příčinu odstranit, respektive danou oblast rozvíjet.

4. 1. Mentální vyspělost dítěte

„Kreslení jako součást vývoje dítěte souvisí s jeho celkovou mentální vyspělostí.“ (Bednářová, a další, 2006 str. 10) *„Dětské kresby procházejí stadii, která těsně souvisejí s vývojem intelektu dítěte.“* (Davidov, 2008 str. 21) Mentální vyspělost dítěte se projeví v jeho kresbě, kresba je svým způsobem výpovědí o množství a určitosti představ, které dítě o světě má. Proto je možné z dětské kresby vyčíst vývojový stupeň dětské psychiky, který je možné porovnat s fyzickým věkem dítěte. (Uždil, 1974) Toto je ale možné pouze v předškolním a raném školním věku. V pozdějším období, přibližně v deseti letech, dosáhnou kresebné dovednosti určité standardní úrovně a dále se nerozvíjejí. Abychom ale mohli usuzovat o dosažené vývojové úrovni rozumových schopností, musí být dostatečně rozvinuty i další faktory ovlivňující úroveň kresby a psaní.

Jako příklad mohu uvést test určený k hodnocení kognitivního vývoje - Test kresby lidské postavy. Vychází se z předpokladu, že dětská kresba se zákonitě vyvíjí, její vývoj se projevuje přibýváním detailů a vzrůstající správností a přesností jejího provedení. Test má dvě části, nejprve dítě kreslí mužskou postavu a potom ženskou. Obě dvě části jsou hodnoceny pomocí 73 položek, které jsou zaměřeny na zachycení jednotlivých částí těla, oblečení, proporcí atd. Doplňující kresbou je autoportrét. V současnosti jsou jeho normy i způsob hodnocení poněkud zastaralé, nová verze by ale měla mít jiný, tvrdší způsob hodnocení, které bude lépe odpovídat vývojové úrovni současné dětské populace. (Svoboda, a další, 2001)

4. 2. Motorika

Motorika je souhrn všech pohybů lidského těla řízených nervovým systémem. Prostupuje celým vývojem dítěte.

Specifická motorika, kterou vykonáváme kreslení a psaní, se nazývá grafomotorika. Pojem grafomotorika je složen ze dvou slov: grafo a motorika. Grafomotorika využívá hrubé motoriky, tedy motorické funkce paže, ramene a lokte, a jemné motorika, motoriky prstů a dlaně. Dále sem patří motorika očních pohybů, motorika mluvidel, tedy artikulačních orgánů, a vizuomotorika, neboli souhra mezi okem a rukou. (Mlčáková, 2009) Psaní a kreslení však není jen záležitostí psacích pohybů ruky, ale je řízeno psychikou. Grafomotoriku tedy ovlivňuje úroveň jemné a hrubé motoriky, jejich koordinace, která se v souvislosti s vývojem hrubé a jemné motoriky vyvíjí. Dále sem patří senzomotorická koordinace a úroveň vývoje psychiky. Senzomotorická (vizuomotorická) koordinace označuje spojení mezi motorikou a smyslovým vnímáním (zrak + motorika). Při poruchách vizuomotoriky jsou jeho pohyby neadekvátní, nepřesně odhaduje vzdálenost a pohyb, to se projeví nejen v kresbě, ale například i při kopání do míče. (Zelinková, 2001) Jak již bylo řečeno, grafomotorika je jedním z kritérií při posuzování zralosti dítěte pro školu, protože její zvládnutí v předškolním věku je podmínkou pro psaní. Pokud některá z těchto funkcí není dostatečně rozvinutá, může mít dítě v předškolním věku problémy s kreslením a na počátku školní docházky problémy se psaním. (Simonidesová, 2013) *„Grafomotorické schopnosti dítěte ve školním věku významnou měrou ovlivní psaní. Jestliže je grafomotorika neobratná, dítě může mít potíže s učením se psát jednotlivé tvary písmen, písmo je neúhledné, snižuje se čitelnost.“ Grafomotorická neobratnost se často odráží do tempa psaní, které je oproti vrstevníkům sníženo. Samotný akt psaní tak odčerpává hodně pozornosti, která potom nezbývá na obsah psaného a tím se zvyšuje chybovost.“* (Bednářová, a další, 2010 str. 13) Proto mnohé děti v předškolním věku potřebují podpořit

4. 3. Lateralita

Pod pojmem lateralita rozumíme nerovnoměrné využívání párových hybných (ruka, noha) a senzorických (oko, ucho) orgánů. Lateralita je odrazem dominance mozkových center. Nejznámější projevy laterality jsou praváctví a leváctví. (Gošová, 2011) Jde o vztah pravé a levé strany organismu, o odlišnost pravého a levého z párových orgánů a projevuje se rozdílnou aktivitou, výkonností nebo specializací jednoho z páru tělesných orgánů ve srovnání s druhým. Člověk s tímto orgánem vykonává určité úkony snáze, rychleji, lépe a raději. *„Přednostně užívaný orgán se stává tzv. vedoucím, druhý zůstává tzv.*

pomocným.“ (Bednářová, a další, 2006 str. 39) Kromě laterality končetin se zjišťuje i lateralita smyslových orgánů, ucha a oka. (Bogosz, 2011) Pro psaní a čtení je důležitá především lateralita oka a ruky. U dětí, které střídají ruce při různých činnostech, by měla být před zahájením školní docházky vybrána ruka, která je pro kreslení, potažmo psaní dítěte výhodnější. Děti s nevyhraněnou dominancí ruky ruce střídají a kresba je pak slabší. Zkřížená lateralita (oko - ruka) může způsobovat potíže při kreslení či psaní. Zhodnocení laterality bývá součástí vyšetření školní zralosti „**Je velice důležité znát lateralitu dítěte před zahájením záměrného cvičení zaměřeného na rozvoj grafomotoriky.**“ (Bednářová, a další, 2006 str. 40)

Druhy laterality jsou tedy:

- ❖ lateralita souhlasná (dominance pravé ruky a pravého oka),
- ❖ lateralita neurčitá (různé varianty vyhraněné a nevyhraněné dominance ruky či oka),
- ❖ lateralita zkřížená (zkřížená dominance pravé ruky a levého oka, levé ruky a pravého oka)

Vývoj lateralizace je pozvolný, nejdříve, v prvních měsících života, se střídají období více symetrického či asymetrického užívání rukou, ale ve čtyřech letech života již většina dětí začíná užívat jednu ruku přednostně jako obratnější a aktivnější.

Orientační zkoušku laterality by měl zvládnout každý učitel na prvním stupni základní školy, který ji využívá například při zápisu dětí do školy. Podrobná zkouška laterality se provádí v pedagogicko-psychologické poradně. (Gošová, 2011) Ke zjištění laterality potřebuje mít pracovník pedagogicko-psychologické poradny k dispozici souhrn informací. Jsou to informace získané z anamnézy, z pozorování dítěte při spontánních i při záměrně motivovaných činnostech, z kresby a ze zkoušek laterality.

Orientační zkoušku laterality lze provést například podle testu Z. Matějčka a Z. Žlaba. Pro zjištění dominantní končetiny nebo smyslového orgánu jsou děti pobídnuty k určitým úkonům (sáhnutí na nos, dítě ukáže jednou rukou, jak je veliké, kopnutí do balónu, dítě přiloží ucho k budíku, dívá se do kaleidoskopu atd.), při kterých se projeví preference určité končetiny nebo orgánu. Preference v určitých činnostech se zapisuje do dotazníku, který je posléze vyhodnocen. (Bogosz, 2011) Diagnostika by ale měla být především přenechána odborníkům z pedagogicko-psychologické poradny. Jako neprofesionální hodnocení, zda je dítě spíše pravák nebo levák, mohou rodiče například využít pozorování toho, jakou rukou dítě častěji uchopuje hračky, předměty, jakou rukou nás hladí, staví komín z kostek, čistí si zuby nebo kterou rukou maluje.

4. 4. Zrakové vnímání

Stejně jako pohybový vývoj, se v kresbě dítěte odráží zrakové vnímání. Pokud je dítě nevyzrálé nebo handicapované v těchto oblastech, projeví se to nepříznivě i v jeho kresbě. Nejenom zrakové a pohybové postižení, ale jakékoliv další postižení (například sluchové), se neprojeví jen poruchou funkcí jednoho orgánového systému, ale ovlivňuje celou osobnost takového jedince a projeví se ve všech jeho činnostech, tedy i v jeho kresbě.

V předškolním období dochází k intenzivnímu vývoji poznávacích (kognitivních) procesů. (Smutná, 2011) Zrakové vnímání je ještě globální, dítě nevnímá celek jak souhrn detailů a nediferencuje ani základní vztahy mezi nimi. Upoutávají ho nápadné vlastnosti (např. barva) nebo podněty, které mohou uspokojit momentální potřeby. Na začátku školního věku už má zrakové vnímání značný význam pro počáteční vyučování. Stává se diferencovanějším, dítě citlivěji analyzuje celek na části. (Zelinková, 2001)

Dítě při kreslení a psaní kontroluje především zrakem průběh a výsledky této činnosti. V předškolním věku je tedy velice důležité rozvíjet zrakové vnímání, ovlivní to získávání informací z okolního světa, zkraslené vnímání může negativně ovlivnit poznávání a způsob myšlení. Oslabení správného poznávání v předškolním věku se později odráží při osvojování čtení a psaní, dítě špatně vnímá abstraktní symboly, což jsou pro ně později písmena a číslice. (Smutná, 2011)

Oblasti zrakového vnímání v následujících podkapitolách spojuje shora zmíněná globálnost a nediferencovanost dětského vnímání, která se projeví v dětské kresbě.

4. 4. 1. Vnímání barev

Barevné vidění je podmíněno individuálně, barvy pravděpodobně vnímáme jen tehdy, když je k nim naše pozornost nějak zaostřena, například díky intenzitě barvy atd. Náš vjem se nepodobá barevné fotografii – vystupují v něm jen určité tóny, které nás upoutávají. Vnímání je tedy velmi subjektivní, o dětech to platí ještě daleko víc než o dospělých.

Když dítě maluje podle představy, barevné znázornění bude záležet na tom, jaké barvy dítě zaujaly. Při znázornění jednoho objektu více dětmi se tedy barevnost tohoto objektu může lišit, záleží na subjektivním vjemu každého dítěte. Na druhé straně ale existují určité věci, které jsou v naší představě od počátku spojeny s určitými barvami (například tráva, jablíčko, obloha, cesta atd.) a dítě je pak využívá jako určitý symbol pro znázornění dané věci, například dítě nenakreslí trávu, ale pouze zelenou čáru. (Uždil, 1974)

Při nástupu dítěte do mateřské školy, většinou ve třech letech, dítě pravděpodobně pozná pouze základní barvy a těmi jsou červená, žlutá, modrá a zele-

ná. Teprve v dalších letech se citlivost dítěte pro vnímání barev zlepšuje. Předškolní dítě by ale mělo umět i další barvy, barvy doplňkové, a je přínosné ho učit i jednotlivé odstíny barev. Při nácviku je dobré využít hračky, kostky, stavebnice, tedy předměty různých barev, se kterými se dítě běžně setkává. (Smutná, 2011)

4. 4. 2. Orientace v prostoru

„Dobrá orientace v prostoru usnadňuje každodenní život. Uspořádáváme si své blízké okolí, orientujeme se ve vzdálenějším prostoru.“ Prostorová orientace ovlivňuje kreslení a psaní, oslabené vnímání prostoru způsobuje ztížené uvědomování si směru vedené čáry. (Bednářová, a další, 2010 str. 43)

Prostor je tvořen třemi osami a těmi jsou horizontální, vertikální a předozadní. Začíná se směrem vertikálním, poté předozadním a nakonec horizontálním. Dítě by se mělo v předškolním věku naučit pojmy jako: nahoře – dole, vpředu – vzadu, nad – pod, vedle. Dalšími pojmy, se kterými by se dítě mělo v předškolním věku seznámit, jsou: první, poslední, předposlední, hned před, hned za.

Těžší je pravolevá orientace. Pojmy vpravo a vlevo se mění podle polohy těla. Zde se začíná na vlastním těle.

Pro nácvik orientace v prostoru poslouží například vyhledávání v obrázcích, vyhledávání v prostoru, vyhledávání cesty v bludištích aj. (Smutná, 2011) *„Vnímání prostoru úzce souvisí s vnímáním tělesného schématu, vzájemně se ovlivňují a spolupodílejí na koordinaci pohybů.“* (Bednářová, a další, 2010 str. 43)

4. 4. 3. Tělesné schéma

„Tělové schéma představuje integraci fyziologické úrovně realizace pohybu se subjektivní emocionálně-kognitivní zkušeností. Umožňuje cítění pohybu, tj. vnímání pohybů celého těla i jeho částí v prostoru i při manipulaci s nástroji a předměty.“ (Zelinková, 2001 str. 62) Jeho utváření je individuální, vývojově ovlivněné. Tělové schéma umožňuje představit si proces osvojování různých pohybových dovedností. (Zelinková, 2001)

Vnímání tělesného schématu se projeví v kresbě dítěte. Vnímání vlastních pohybů v prostoru ovlivní jeho činnost, tedy i vedení ruky při kresbě. Vnímání vlastního těla se dále projeví například způsobem napojení rukou na trup, znázornění určitého (nebo také žádného) počtu prstů na rukou, znázorněním uší atd.

5. Vývoj dětské kresby a grafomotoriky

Vývoj dětské kresby bývá srovnáván s vývojem řeči. Postupným vývojem se rozšiřuje a zdokonaluje slovní projev, zároveň i kresba co do obsahu i provedení (formy).

Ve spontánní kresbě dítěte se objevují určité tvary, grafomotorické prvky, jejichž různorodost a náročnost přibývá s věkem. Zpočátku jsou to pouze čáry a kruhy, které navazují na čáranice a motanice, postupně se zvyšují dovednosti dítěte a přibývají prvky složitější a náročnější. Na základě těchto grafomotorických prvků (horní oblouk, zuby) a způsobu jejich provedení, můžeme posoudit formální provedení kresby neboli **formu**.

Formální provedení kresby znamená způsob vedení čáry, její plynulosti, jistoty, přesnosti, návaznosti, ale také tlaku, který dítě vyvine na podložku a pracovní návyky při kreslení. Těmito návyky jsou držení těla, držení psacího náčiní, postavení ruky při kreslení a psaní, uvolnění ruky a plynulost a způsob vedení čar. (Bednářová, a další, 2010) „Zvládnutí držení tužky není tak samozřejmé, jak bychom si mohli myslet.“ (Davido, 2008 str. 29) Tužka je jakýmsi prodloužením ruky a k jejímu zvládnutí je třeba dost velké dovednosti. To, jak zvládne dítě vést čáru, ale ovlivňuje i aktuální prožívání dítěte a emoce. (Davido, 2008) To vše se projeví ve způsobu provedení grafomotorických prvků. Tím, jak se formální provedení kresby vyvíjí, zlepšuje se provedení grafomotorických prvků. Formální vývoj jde „ruku v ruce“ s grafomotorickým.

Je tedy možné posuzovat kresbu z formálního hlediska, které poukazuje na grafomotorickou úroveň dítěte.

V dětské kresbě se objevují určité tvary, jejichž různorodost přibývá s věkem. *Znalost posloupnosti vývoje těchto prvků je velice důležitá, pokud chceme dítěti napomoci v rozvoji grafomotorických dovedností. Bez znalosti vývoje kresby a grafických prvků se v tomto případě neobejdeme.* (Bednářová, a další, 2006 str. 62) Forma provedení kresby se vyvíjí stejně jako **obsah**.

Obsahové provedení kresby záleží na zkušenostech dítěte, jeho představách a na rozumovém rozvoji dítěte. (Uždil, 1988) Dítě zobrazuje skutečnost tak, jak ji chápe. (Piaget in Svoboda, 2001) Dítě kreslí to, co o objektu ví, co se mu na něm zdá důležité, kresba je vyjádřením postoje dítěte k zobrazovanému objektu, mohou v ní převažovat subjektivně důležité znaky a reálná podoba může být potlačena.

Obsah kresby představuje určité prvky, které jsou pro daný vývojový stupeň typické. Děti tedy v témže věku obvykle kreslí zhruba obdobným způsobem. (Bednářová, a další, 2010) Vývoj probíhá v určitých etapách, které jsou dány fyziologicky daným postupem. (Lipnická, 2007) Přesto se ale vyvíjí individuálně.

V této části práce je popsán vývoj dětské kresby, která obsahuje i vývoj grafomotorický. Grafomotorický vývoj je zvyrazněn tučným písmem. Jsou uvedena jednotlivá stádia vývoje a současně jednotlivé znaky dětské kresby, které jsou pro daný věk dítěte typické. Jelikož na sebe jednotlivá stádia navazují, postupují od nejranějšího věku dítěte až po mladší školní věk.

Teoretické poznatky budu demonstrovat na kazuistikách vývoje kresby dvou dětí – chlapce a dívky. Vývoj těchto dětí budu navzájem porovnávat. Jak už bylo řečeno, diagnostika dítěte není věcí snadnou. Pedagog nebo rodič má tu výhodu, že dítě většinou dobře zná a ve chvíli, kdy dítě kreslí, je přítomen a může lépe usuzovat na příčinu odchylky ve vývoji dětské kresby, způsobené například aktuální psychickou nepohodou dítěte, špatným držením psacího náčiní, nebo špatnou polohou těla při kreslení. V případě vzniku určité odchylky ve vývoji dítěte je vždy na místě přenechat diagnostiku odborníkům.

Při srovnávání vývoje dvou dětí se ale určitému hodnocení není možné vyhnout. Byla bych ráda, kdyby hodnocení bylo bráno jako orientační, vycházející z pozorování obrázků dětí a studia materiálů uvedených autorů. Jak už bylo řečeno, cílem není diagnostika dětí, ale seznámení čtenáře se zákonitostmi vývoje dětské kresby.

5. 1. Kazuistiky

5. 1. 1. Natálie

Děti uvedené v kazuistikách jsou sourozenci. Matka dětí má vyšší odborné vzdělání, pracuje jako sociální pracovnice, otec je vysokoškolsky vzdělán, je architekt. Rodina je úplná, děti žijí s rodiči na vesnici. Děti tráví více času s matkou, otec je hodně pracovní vytížen. Sourozenci jsou vystaveni jednomu výchovnému působení, vyrůstají ve stejně podnětném prostředí.

Natálie se narodila v lednu roku 2005. Bratr Jiří je jediným sourozencem. Narodila se z prvního těhotenství matky ve 41. týdnu těhotenství. Porod probíhal bez jakýchkoliv komplikací, po porodu Natálie prodělala novorozeneckou žloutenku. Chodit začala ve 13 měsících, první slova se objevila kolem 1. roku, slova začala spojovat do vět již před 2. rokem. Netrpí žádným vážnějším nebo dlouhodobějším onemocněním, nebere dlouhodobě žádné léky. Její zrak i sluch jsou v pořádku. Je pravák. Natálie nechodila do jeslí, od tří let začala docházet do mateřské školy, neměla větší problémy se zvykáním a zapojením se do kolektivu. V současné době navštěvuje 3. třídu základní školy. Ve škole prospívá bez potíží, ve škole se jí daří. Psaní a čtení jí nedělá potíže. Do školy se připravuje sama s občasnou asistencí matky.

5. 1. 2. Jiří

Jiří se narodil v prosinci roku 2007. Matka pracuje jako sociální pracovníce, otec je architekt. Sestra Natálie je jediným sourozencem. Narodil se z druhého těhotenství matky ve 39. týdnu těhotenství přirozeným porodem bez jakýchkoliv komplikací. Jiří začal chodit ve 14 měsících, první slova se objevila kolem 1. roku a začal je spojovat do vět po 2. roce. Zatím prodělal jen běžné dětské nemoci, netrpí žádným dlouhodobějším nebo vážnějším onemocněním. Jeho zrak i sluch jsou pořádku. Jiří měl problémy se správnou výslovností většiny hlásek, od 4. roku navštěvuje logopeda a je zde podezření na dysgrafii. Výsledek vyšetření mi ale ještě není znám, v současné době probíhá diagnostika. Je pravák. V jeslích nebyl, od tří let navštěvuje mateřskou školu, první rok měl problém s adaptací v novém prostředí a se zapojením do kolektivu, postupně si ale přivyknul a v současné době nemá se začleněním do kolektivu žádný problém. Následující školní rok září 2014 by měl nastoupit do školy.

5. 2. Vývojová stádia

5. 2. 1. Počátek dětské kresby – období „skvrn“ (kojenecký věk)

Dítě kolem 2. - 4. měsíce dokáže náhodně uchopit předmět, mezi 4. – 6. měsícem se jako způsob, kterým dítě uchopuje předměty, rozvíjí tzv. dlaňový úchop s palcem nahoře nebo dole. Dítě při dlaňovém úchopu zvedá a drží předměty celou svou dlaní. Na tento úchop navazuje kolem 12. měsíce tzv. pinzetový úchop, kdy dítě dokáže (podobně jako když zvedáme věci pinzetou) vkládat předměty mezi ukazováček a palec. (Mlčáková, 2009)

Kdyby rodiče v tomto věku umožnili, aby dítě malovalo, zcela určitě by dělalo „skvrny“. (Davido, 2008) Na této skvrně už je ale možné vidět princip úmyslnosti. Skvrna zde představuje něco, co můžeme ovlivnit, co je v naší moci. (Uždil, 1988)

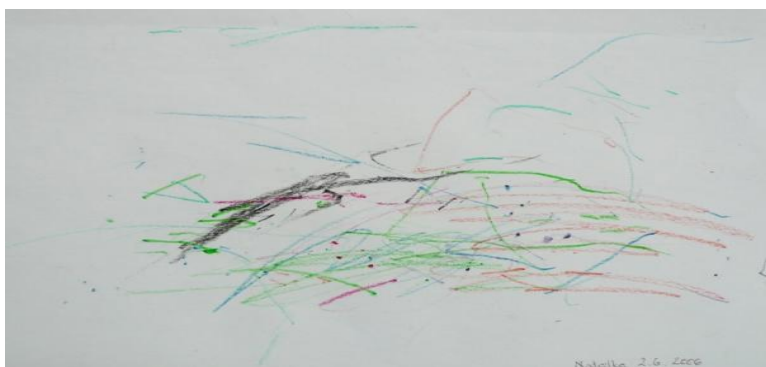
Tyto začátky dětské výtvarné „řeči“ se podobají řeči mluvené. Jednotlivé zvuky, které dítě vydává, přecházejí neohraničeně jeden do druhého a nepojí se s žádným významem. Je možné přistihnout jednorozční dítě, jak sleduje očima pohyb vlastního prstíku, nebo že sleduje obtisk vlastní ruky na podložce. Dítě má nejprve spíše radost ze vznikající stopy, než z konečného výsledku. Pro dítě je důležité, že „se kreslí“, nikoliv „co se kreslí“.

Z tohoto období se bohužel žádná kresba Natálie a Jiřího nezachovala.

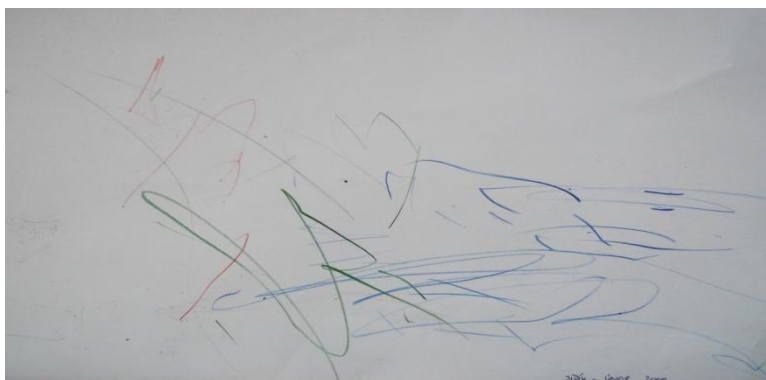
5. 2. 2. Pre – symbolická, senzomotorická fáze (batolecí věk)

V tomto období, tzn. od 1. roku, začíná mít dítě první zkušenosti s tužkami. Když se mu dostane tužka do ruky, s oblibou čmárá všemi směry,

aniž by tužku pozvedlo. Tyto pohyby se zdají být neobratné a to platí do doby, než začne mít kresba nějakou vypovídající (symbolickou) hodnotu.

Obr. č. 1, „Čmáranice 1“; Natálie 1 rok 5 měsíců

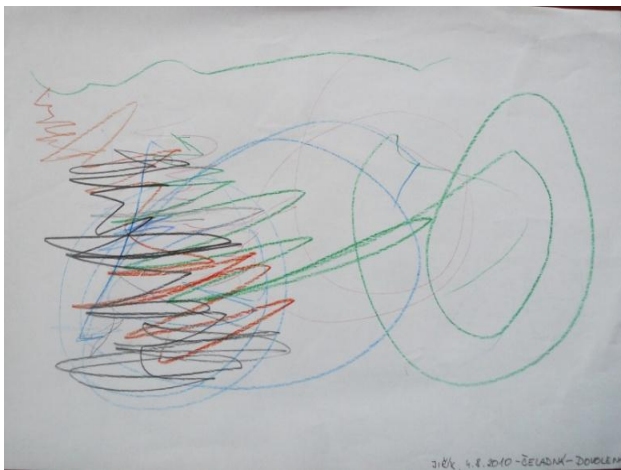

Obr. č. 2, „Čmáranice 2“; Jiří 1 rok 3 měsíce

Obrázky 1 a 2 ještě nenaznačují žádnou formu ani symbol. Jde o jakousi grafomotorickou hru, stejně jako když si dítě „trénuje“ řeč a žvatlá. Je zde možné vidět, že už oběma dětem není lhostejný prostor, snaží se čmáranici umístit do prostoru, přetahování přes okraj papíru je minimální. Na obou obrázcích je možné zahlédnout kývavý pohyb ruky. Tímto pohybem vznikají jakési pravidelné půl-ovály, které se později změny v ovály. V případě teček a krátkých čar se pravděpodobně jedná o „skvrny“. Kdyby mělo dítě v ruce štětec, skvrny by byly lépe poznatelné. Již zde je možné vidět preference barev oběma dětmi, která bude zřetelnější v dalších letech vývoje dětí. Natálie volí výraznější barvy než Jiří.

Od roka a půl věku už jsou pohyby dítěte více koordinované, začínají být více řízené. Pokud se dítěti dostane tužka nebo jiný nástroj do ruky, dítě ho po 18. měsíci pravděpodobně začne uchopovat dovnitř otočeným příčným úchopem, při kterém dítě drží tužku (lžící) v celé dlani, ale dlaň je otočená dovnitř k tělu. Je možné začít jíst lžící. Dítě v tomto věku je schopné strukturovat papír. Pokud dítě kreslí, je schopné vědomě **zastavit** tuto činnost a poté znovu **začít** kreslit.

V batolecím věku se dítě při kreslení ohání celou paží, centrum grafického pohybu je v ramenním kloubu a čáry podle toho vypadají: jejich sklon a prohnutí prozrazují **kývavý pohyb**, ten by se dal zrcadlově doplnit v ovál. **Ovál** je první pohybově grafickou formou čáranic. Dítě dělá velké tahy ve všech směrech, při tom pohybuje ještě trupem, hlavou a jinými částmi těla, postupně se ale nadbytečné pohyby eliminují.

Obr. č. 3, „Čmáranice 3“; Jiří 2 roky 8 měsíců.

Na tomto obrázku už je možné vidět více grafických prvků. Objevují se zde čáry, které jsou způsobeny kývavým pohybem paže, které místy překlenují v ovál. Dále je možné vidět spirálu. Začíná se zde tedy zapojovat i zápěstní kloub.

Obr. č. 4, „František z kouzelné školky“; Natálie 2 roky 4 měsíce.

Na tomto obrázku se Natálie snažila na základě představy znázornit Františka z pořadu

Kouzelná školka. Pro srovnání je vložen obrázek znázorňovaného objektu. Tento obrázek je první snahou o zobrazení sice pohádkové postavy, ale

s lidskou podobou. Jde o prvního „hlavonožce“, tedy jedné z prvních dětských kresebných forem pro znázornění člověka. Kruhovitý tvar představující hlavu, krk i trup současně, vychází spíše z elipsy, než kruhu, která má ale pravidelný kruhovitý tvar. Na obrázku je také vidět snaha o zobrazení svislé i vodorovné čáry, tato forma ale ještě není zcela zvládnutá.

Obrázek byl namalován vodovými barvami, tedy štětcem, barvy jsou téměř identické se zbarvením pohádkové postavy Františka, Natálie se snažila volit „reálné“ barvy.

Při srovnání Natáliiných a Jiřího obrázků, které vznikaly ve věku kolem 2 a půl roku, je zřejmé, že se u Jiřího ještě jedná o čmáranice, což je v pořádku, Natáliiným kresbám také dominují čmáranice, začínají se ale od tohoto věku objevovat i obrázky se „symbolickou“ tematikou. Obě děti začínají zapojovat zápěstí, začíná se objevovat kruhovitý tvar.

Na obr. č. 5. (dole) jde o čmáranici, při které se Natálie snaží o napodobení reality (písma). U Jiřího nebyl žádný podobný motiv zaznamenán. Elipsy už se v Jirkově kresbě objevují.

Obr. č. 5, „Čmáranice 4“;
Natálie 2 roky 7 měsíců.

Pravděpodobně se jedná o typ čmáranice, ve které se Natálie snaží o napodobení písma dospělých. Jde o uzavřené smyčky, elipsy a kruhy.

*„Později se uplatní i ramenní a zápěstní kloub, čáry se otáčejí v menším oblouku, vznikají hustá „klubka“, objevují se však i jednotlivé „úsečky“, většinou ještě sledující otáčivý pohyb ruky; čáry vedené „přes tělo“ jsou méně časté.“ (Mlčáková, 2009 str. 34) Čmáranice mají tedy mnoho typů – **body, klikatky, klubíčka, spirály (oválné, kruhové i hranaté)**. Všechny tyto formy jsou přípravou pro opravdové kreslení, které už nebude spočívat jen v zanechání stopy. (Uždil, 1974) Pohyby při kreslení jsou postupně koordinovanější a jemnější, formy jsou rozmanitější. (Mlčáková, 2009)*

Na konci období „čmárání“ se již objevuje fáze, která je více spojena s vývojem intelektu dítěte, dítě se snaží napodobovat psaní dospělých a je možné pozorovat určitý záměr. Ještě však neudrží pozornost dlouho, během

kreslení původní nápad mění. Někdy bývá v závěru kreslení čmáranice nějak pojmenována (na základě náhodné podobnosti nebo okamžitého nápadu). Jde o „náhodný realismus“.

„Mezi druhým a třetím rokem se však nejčastěji jedná o stadium „nezdařilého realismu“, kdy dítě kreslí uzavřené smyčky se zjevným úmyslem napodobit písmo dospělých.“ (Davido, 2008 str. 23)

Obr. č. 6 „Dovolená Čeladná“; Jiří 2 roky 9 měsíců.

Na tomto Jirkově obrázku je možné vidět čmáranici – klubka. Ještě se nejedná o symbolickou kresbu, obrázek pravděpodobně vznikl náhodně, nebyl zde původní úmysl „něco“ zobrazit, přesto byl obrázek dodatečně pojmenován „Dovolená Čeladná“.

Obr. č. 7 „Máma, táta a já“; Natálie 2 roky 9 měsíců.

Na tomto obrázku nakreslila mámu, tátu a sebe. Využívá při tom forem, které již dobře ovládá, a těmi jsou kruh a určitý druh čmáranice. Ještě se nejedná o hlavonožce. Pod kruhem, znázorňujícím hlavu Natálie, je možné vidět čmáranici, která by se dala vyložit jako pokus o tělo. Natálie vkreslila do obličeje mamince a tatínkovi oči. Vzhledem k tomu, že jedinou zvládnutou formou je zde kruh, není úplně zřejmé, který znak znázorňuje rty a který nos. Při kreslení sebe použila čmáranici pro všechny detaily v obličeji i pro vlasy. Rodičům také nakreslila vlasy pomocí čmáranice.

Jiří před třetím rokem stále „procvičuje“ grafomotorické prvky, nejde tu

o symbolickou kresbu, Natálie se již, před třetím rokem, „přehoupla“ do symbolické roviny, všechny její obrázky mají určitou symboliku. Při této kresbě využívá prvků, které již ovládá.

5. 2. 3. Fáze přechodu na symbolickou úroveň (předškolní věk)

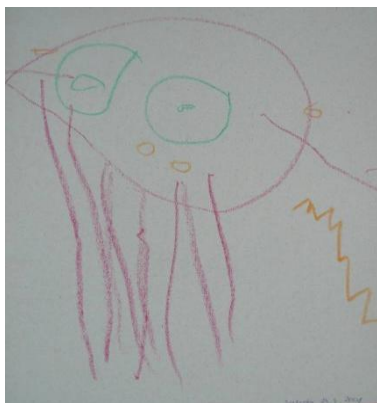
Dítě po 3. roce začíná zvládat pravidelné, kontinuální pohyby při kreslení a díky tomu se zlepšuje tvarová variace. Od 3. roku do 4 a půl let dítě pravděpodobně začne malovat **kruh** a **čáru**. Jsou to vývojově nejnižší koordinované prvky.

Obr. č. 8 „Sluníčko 1“; Jiří 3 roky 3 měsíce.

Na tomto obrázku je zřejmé, že Jiří při kresbě sluníčka ještě úplně neovládá kruhový tvar, jde spíše o ovál, snaží se pomocí čáry po obvodu oválu nakreslit paprsky. Zatím se mu ale více daří paprsky, které

jsou vertikální, a kreslené od shora dolů, takzvané vertikální čáry. Níže v této kapitole je uveden ještě jeden Jirkův obrázek sluníčka, kde už bude vidět posun k čáře horizontální a čáře kreslené zespoda nahoru (obr. č. 14).

Obr. č. 9 „Chobotnice“; Natálie 3 roky 3 měsíce.

Natálie chtěla na tomto obrázku znázornit chobotnici, která vychází ze základní formy, kterou Natálie v tomto věku ovládá a tou je „hlavonožec“. Hlava a detaily v „obličejí“ jsou znázorněny pomocí kruhu, v tomto případě ne příliš pravidelného (mohl to být záměr). Pro znázornění chapadel využila další zvládnuté grafické formy a tou je vertikální čára.

Po třetím roce se u obou dětí jedná o symbolickou kresbu. Jiří při symbolické kresbě využívá ovál a horizontální čáru, kterou už mají zvládnutou obě dvě děti. Na rozdíl od Natálie se u Jiřího ještě neobjevují detaily v „obličejí“, které děti většinou při kreslení sluníčka znázorňují.

U čáry se nejprve objevuje vertikální linie (směrování čáry od shora dolů), před liniemi horizontálními (vodorovná čára). Při nabývání jistoty se čára uzavírá do kruhu. Kruhy jsou nejprve otevřené, později, když se dítě naučí cíleně vracet pohyb k výchozímu bodu, i **uzavřené**. Dítě může kreslit **čáry samostatné a klikaté**, dokáže provádět **pohyby určitým směrem**.

Při kresbě se z dovnitř otočeného příčného úchopu přechází na příčný úchop s nataženým ukazováčkem, neboli dítě drží tužku v celé dlani a při tom má natažený ukazováček. Později ale začíná připojovat více prstů a začne při držení tužky používat všechny prsty. Okolo třetího roku by už ale měl být navozen správný úchop tužky, tzv. špetkový úchop (více kapitola 5. 4. 3.). Je ale normální, že některé děti začínají se správných úchopem i dříve, některé později. Když ale dítě rádo kreslí a není navozen správný úchop, je zapotřebí s tím dítěti pomoci. (Bednářová & Šmardová, 2006) V tomto období se může objevovat špatné držení tužky, při jehož fixaci pak mohou nastat potíže v oblasti grafo-motoriky.

Kolem 4. roku už dítě zvládne uchopit stětec, dokáže **spojit dva body čarou**.

Na předchozí formy navazuje další, komplikovanější forma, která je základem úhlu. „*Je to jakýsi kříž, v němž se už uplatňuje dětská schopnost vědomě měnit směr čáry. Kdo ovládne dva pohyby na sobě nezávislé a vytvářející hned čtyři úhly blízké pravému, bude brzo umět nakreslit dům, ale i strom a jiné věci.*“ (Uždil, 1974 str. 16)

Od 5 let dítěte jsou možné vědomé **změny při pohybu** tužkou a dítě zvládne nepřetržitě, více či méně **pravidelné pohyby**. Dítě by mělo zvládnout v jednom pohybu změnu směru, tzn. při vedení čáry ruku pozastavit, nezvedat ji, změnit směr a pokračovat v čáře. Pak je dítě schopné namalovat **zuby**, v případě, že dítě nezvládne tento pohyb, nejsou zuby špičaté, ale zakulacené. V kresbě pak nejsou ostré rohy, střechy domečků jsou zaoblené apod.

V 5 letech už by mělo dítě mít rozsah pohybů, které mají podobnou koordinaci pohybů jako při psaní. Jsou to především smyčky a oblouky s vratným tahem. Aby to dítě zvládlo, mělo umět **šikmé čáry** a **oblouky** a zvládnout jejich křížení.

Obr. č. 10 „Domeček, mašinka a duha“; Jiří 5 let.

Jiří nakreslil mašinku, která jede po kolejích, domeček a sluníčko s duhou. Při kreslení kolejí dochází ke křížení vodorovné a svislé čáry, neboli se zde objevuje „kříž“. Jiří prav-

děpodobně v jednom pohybu dokáže změnit směr čáry - domeček má vpravo a vlevo dole ostré hrany. Horší je to ale se šikmými čarami (střecha domu), a jejich křížením. Z toho by mohlo být usuzováno, že si zde ještě Jiří není zcela jistý.

Dále je zde možné upozornit na příklad typického znaku dětské kresby (viz. kapitola 5. 3.), a tím je střídání pozorovacích hledisek, koleje jsou pro jednodušší znázornění nakresleny z pohledu shora, dům je nakreslen zepředu.

Obr. č. 11 „Domeček s pejskem“; Natálie 5 let.

Spodní hrany domečku jsou ostré, Natálie ovládá změnu směru čáry v jednom pohybu, přestože to z tohoto

obrázku není zřejmé, obě dvě vrchní hrany střechy jsou ostré, napojení čar je plynulé. Natálie pravděpodobně nemá problém s křížením šikmé čáry s vodorovnou. A jak je zřejmé z komína, tak ani s křížením dvou šikmých čar. Natálie ovládá spodní oblouk a tráva je znázorněna formou, která dokládá to, že je Natálie schopná měnit směr čáry v jednom pohybu. Jsou to tzv. zuby. Dalším znakem, na který bych chtěla, stejně jako u Jiříka, upozornit, je tzv. R-princip, který je patrný na komíně domečku. Komín je ke střeše připojen v pravém úhlu. Na zvířátku, které je zobrazeno vedle domečku, je patrná disproporce (zvířátko je vzhledem k domečku příliš velké), zvířátko je už kresleno v horizontální rovině, hlava je zlidštěná a nakreslená zepředu. Natálie se snažila znázornit lidi, které by ve skutečnosti mohlo být oknem vidět, nevyskytuje se zde už prvek tolik typický pro tento věk, a tím je transparentnost.

Obě dvě děti již zvládají kruh (Jiří sluníčko obr. č. 10, Natálie již obr. č. 7), svislou i vodorovnou čáru, křížení vodorovné a šikmé čáry a Natálie i křížení dvou šikmých čar. Dalším prvkem, který se objevuje u Natálie, je spodní oblouk, u Jiřího se žádný takový prvek neobjevuje. Duha, která ale vyžaduje zvládnutí horního oblouku, je spíše rovná (pokud to nebyl záměr). Obě děti při kreslení volí barvy podobné těm „reálným“. Po obsahové stránce je Natáliin obrázek v porovnání s Jiřího obrázkem plný detailů, například kytky pod oknem, detail na dveřích, okénko na střeše, atd. Oba obrázky už mají prostorové uspořádání, horní čáru představující oblohu, a spodní (v případě kolejí u Jiřího, u Natálie je to tráva) znázorňující zemi.

Kolem 6. roku je možné psaní a kreslení **v linkách**, kresby i písmo se **zmenšují**. Dítě by mělo být schopné napodobit **čtverec**.

V 7. a 8. roce je písmo **spojitější a plynulejší**.

Kolem 3. roku už tedy začíná dítě, co do formy, kreslení zvládat a svým obrázkům dává určitý obsah. Prvky, které se dítě naučilo ovládat, už mohou dítěti posloužit k zobrazení nějakého objektu reality. Dítě při opakování črtů seskupí kresbu tak, aby vyjádřilo význam, který má na mysli. Příhoda nazývá tuto etapu „prvotní obrys“. (Příhoda in Mlčáková, 2009)

Kolem 4. roku už dítě kreslí takzvaný „lineární náčrt“, začíná kreslit základní podobu předmětu, zobrazuje znaky, které považuje za nejdůležitější. (Mlčáková, 2009) Kresba se omezuje na několik čar a málo podrobností. Jde o globální nepročleněné znázornění reality, které směřuje k postupné diferenciaci.

Mezi 5. a 6. rokem přichází období realistické kresby. Dítě nadále kreslí podle představy „z paměti“. Dítě kreslí všechno, o čem ví a co zná, toto stádium bývá Luquetem nazýváno „intelektuální realismus“. (Luquet in Davido, 2008 str. 27) Kresba přestává být lineární, začíná být dvojdimenzionální.

Dítě nejčastěji maluje to, co má pro ně trvalý, neměnný a obecný význam. Dítě je skoro důsledně *antropocentrické*, to znamená, že středem jeho zájmu je člověk a teprve potom vše ostatní, co s ním souvisí. Člověk – tzv. paňák – tedy vede. S ním vchází do obsahu kresby pozvolna i jeho prostředí – dům, zahrádka, strom, dále přibudou dopravní prostředky, zvířata a užitečné věci, například nábytek. Často se, hlavně u chlapců, stává, že mají zálibu v dopravních prostředcích. Záliba někdy vyrostе až do jisté specializace, pokud má dítě o daný předmět velký zájem, většinou se zde projeví dobrá znalost předmětu a kresba pak vyniká skoro konstruktérskou věcností.

Obr. č. 12 „Moje rodina“;
Natálie 4 roky.

Člověk je bezkonkurenčně Natáliiným nejčastějším motivem kresby, dále jsou to zvířátka. Na tomto obrázku Natálie velice pěkně namalovala svo-

ji rodinu. Vývoji kresby lidské postavy bude věnována následující kapitola, přesto je zde potřeba upozornit na to, že se na tomto obrázku již nejedná o „hlavonožce“, Natálie ve 4 letech znázorňuje hlavu a trup odděleně, je znázorněn krk, ruce jsou správně napojeny v místě, kde by měla být ramena.

Obr. č. 13 „Lod' s paňákem“;
Jiří 5 let 5 měsíců.

Na Jiříkově obrázcích se vyskytuje člověk méně, nejčastěji v kombinaci s nějakým dopravním prostředkem. Je vidět,

že si Jiří na lodi povšiml různých detailů, v porovnání s „paňákem“ si dal na lodi více záležet. Již se zde objevuje horní oblouk.

Obě dvě děti již tedy malují „paňáka“ s oddělenou hlavou od trupu a spojené krkem, Jiřího obrázek je ale malován skoro v 5 a půl letech, takže zde bylo Jiřímu o více než rok více než Natálii při kresbě obrázku č. 12. Není jisté, jestli je to tím, že se Jiří při kresbě soustředil více na znázornění lodi, Jiřího „paňák“ je po formální stránce ve srovnání s těmi Natálčinými ne příliš zdařilý.

Zajímavé je znázornění sluníčka, které si vlastně člověk nemůže pořádně prohlédnout. Přesto je na dětských kresbách často. Vyvinulo se z oválu, je to kombinace zaoblenosti a přímočarosti a dítěti se dobře technicky kreslí. Jeho symbolika je cosi jako určení času (den), ale také označuje oblohu, dává obrazu jednotu, kterou dítě ještě nedovede vyznačit, a také je tu symbolika slunečního kotouče – dárce života a radosti. (Uždil, 1974)

Obr. č. 14 „Sluníčko 2“;
Jiří 3 roky 5 měsíců.

Základními prvky jsou kruh a čára, jednotlivé čáry napojuje na uzavřený kruh, čáry jsou vedeny všemi směry. Oproti „Sluníčku 1“

(obr. č. 8), je zde vidět pokrok. Jiří zde zvládá udělat kruh a čáry všemi směry.

Mezi 7. až 12. rokem, nejčastěji ale po 10. roce, nastupuje období naturalistické kresby. Dítě se snaží kreslit to, co vidí. Kreslí-li dítě dům, zobrazí jej zvnějšku, kreslí-li jeho vnitřek, zobrazí jen to, co je vidět okny. Dítě je schopné vystihnout pohyb, činnost, proporce, perspektivu, postavu znázornit z profilu. Je schopné malovat podle předlohy, modelu, přírody, jak se mu předmět skutečně jeví. Toto období je nazýváno „vizuálním realismem“. Mnohé děti končí realistickou kresbou vývoj spontánní kresby, kresebné dovednosti dozrály a dále se příliš nemění.

Ještě než ale dítě dospěje do tohoto stádia, objevují se v dětské kresbě určité zákonitosti, které odpovídají určitému kognitivnímu a motorickému vývoji dítěte.

5. 3. Zákonitosti dětské kresby v předškolním věku

Vyvíjející se dětská kresba má co do obsahu určité zákonitosti. Mezi tyto zákonitosti patří již zmíněný *antropocentrismus*. Středem dětského zájmu je člověk a vše co s ním souvisí. S tím souvisí vědomí vlastního tělesného schématu, o které bude řeč v následující podkapitole (viz. kap. č. 5. 4. Vývoj kresby lidské postavy).

Do určitého věku dítěte je dalším znakem znázornování vnitřku vyobrazovaného objektu, ačkoliv na obrázku by se měl vyskytovat pouze vnějšek. Jako příklad mohu uvést kresbu domu, jehož neviditelnými zdmi lze pozorovat, co se děje uvnitř, nebo nohy nakreslené tak, že jsou vidět skrz šaty postavy. Tento jev neboli *transparentnost* je normální u dětí do 7 až 9 let věku, většinou se ale jev vytrácí s nástupem do školy. Pokud přetrvává u dětí po 10. roku věku, je možné uvažovat o určitém opoždění mentálního vývoje.

Obr. č. 15 „Autobus a noční obloha“; Jiří 4 roky 11 měsíců.

Jiří u autobusu nakreslil okna, přesto je skrze stěnu autobusu vidět vnitřek, židle a zavazadla, a jedná se tedy o jev zvaný – transparentnost.

Dále uvnitř namaloval řidiče, jehož postava je kreslena z profilu. Jiří si znázorněním člověka z profilu nebyl jistý a vyřešil to tak, že nakreslil hlavu, která nemá žádné symboly představující oči, nos a pusu, ale ani vlasy. Že jde o člověka, můžeme usuzovat podle barvy, kterou se Jiří snažil vystihnout barvu kůže použitím oranžové barvy. Tělo kreslené z profilu znázornil svislou čarou bez naznačení končetin. Jiří chtěl vystihnout čas, nakreslil tedy na obloze hvězdy a měsíc. Jiří využívá většiny základních forem, kruh, kříž, křížení dvou šikmých čar, včetně smyčky a oblouku s vratným tahem.

Obr. č. 16, „Tramvaj“; Natálie 5 let.

Na tomto obrázku (stejně jako na všech Natáliiných obrázcích, které k tomuto jevu vybízejí) se transparentnost nevyskytuje.

Natálie se snaží o „naturalistickou“ kresbu, neboli o zobrazení dění okolo sebe tak, jak to ve skutečnosti vidí. Dětem, které koukají z okna, jsou viděny pouze hlavy, stejně tak řidičovi. U řidiče je snaha o zobrazení profilu, jedná se ale o profil smíšený, řidiči nakreslila jedno oko, tak jak

je tomu ve skutečnosti, rty jsou ale nakresleny zepředu. Postavy už mají vlasy pokrývající celou hlavu.

Natáliin obrázek působí dojmem lépe zvládnutých grafomotorických prvků, obrázek působí „vyzráleji“ možná právě z důvodu absence transparentnosti. Vedení čar je jistější a přesnější, kruhy jsou pravidelnější. Davido uvádí: „Děti, které vyrábějí ušmudlané, zmatené a nedbalé výkresy, mívají potíže se psaním, tedy s grafickým projevem.“ (Davido, 2008 str. 29) Tím není myšleno, že by to byl Jiřího případ, přesto je zřejmé, že jsou grafomotorické prvky v jeho kresbě oproti Natáliiným ještě ne příliš zvládnuté.

Chce-li dítě znázornit, že lidské postavy jdou, že se pohybují, nezbyvá mu nic jiného než je natočit do *profilu*. Hlavonožci profil nemají, a už proto musí vymizet. Když chce dítě namalovat lidskou postavu z profilu, vzniká velká potíž, protože je profil nesymetrický a představivost je nutné zapnout na plné obrátky. Dítě si představuje, jak by bylo možné vidět figuru ze strany, svoji kresbu ještě nezakládá na reprodukci skutečnosti, ale na základě vlastních představ. Důkazem toho je takzvaný „smíšený profil“, kdy dítě kombinuje pohled zepředu a ze strany, to se často stává u kreseb zvířat.

S čím se můžeme v dětské výtvarné produkci velmi často setkat, jsou *obrazy zvířat*. Dítě se cítí se zvířaty spojeno zvláštním poutem a většinou se teprve musí učit strachu alespoň před některými z nich. Postava zvířete se rodí z postavy člověka, takže je možné nejprve vidět zvířátka s trupem a na dvou nohách, podobnost se zvířetem lze pak najít spíš v attributech, jako jsou růžky nebo ocásek. Později se objevuje horizontální poloha těla, předškolní dítě kreslí zpravidla zvířátka z profilu, tedy jako nesymetrický tvar, zato hlava bývá často obrácená k nám svou zlidštěnou tváří.

Obr. č. 17 „Nosorožec“; Natálie 4 roky 5 měsíců.

Obrázek představuje nosorožce, který je již znázorněn horizontálně. Je nakreslen z profilu, hlava je zlidštěná a nakreslená zepředu. Rohy mají špičatý tvar, z toho je možné usuzovat, že Natálie ovládá v jednom pohybu změnu směru. Dalším prvkem, který Natálie zvládá při této kresbě, je dolní oblouk. Natálie se prav-

děpodobně snažila o reálnou barvu nosorožce, ovládá tedy barevné rozlišování.

Jiří podle slov jeho matky příliš zvířata nemaluje, žádný obrázek se mi nedostal do ruky, není zde tedy možné srovnávat způsob znázornění zvířete oběma dětmi v daném věku.

Stejně tak jako kresba zvířete vychází ze základní formy, a tou je lidská postava, z obecné podoby domu se zase rodí kostel, z nepojmenovatelného stromu jabloň s jablky. Jeden grafický typ vychází vždy z typu druhého, staršího, už upevněného. Strom má stejnou logiku vývoje jako „paňák“. Nejprve je pouze vzhůru trčící linka, kterou v pravém úhlu v pravidelných intervalech přetínají kratší vodorovné čárky, na nichž jsou umístěny ovály, které vypadají jako chomáče, listí a jehličí se nejdříve nerozlišuje. Tyto ovály bývají zpočátku umístěny na svislé úsečce přímo.

„*R – princip*“, neboli pravoúhlost, znamená, že dítě se snaží rozlišit jeden směr od druhého (svislý od vodorovného), konkrétně u stromu, dítě zpočátku přimykává větvičky zásadně v pravém úhlu od kmene, komín je umístěn kolmo ke střeše, ruce prvních hlavonožců jsou nasazeny v pravém úhlu atd.

Barva, ale i tvar, jsou pro dítě nositeli určitých věcných obsahů (zelená vegetace, modrá obloha). (Uždil, 1974) S barvou je to podobné jako s primárním rozlišováním směru. Nejprve je dítěti lhostejný skutečný směr, tvar, později, na základě vyšší logické jednoty, začíná dítě barevně rozlišovat a volí skutečné barvy. Pro dítě jsou většinou oblíbené teplé barvy. Barevnost má často osobitý charakter, paní učitelka může podle ní poznat jejího autora.

U dítěte v předškolním věku je časté *střídání pozorovacích hledisek*. Když chce dítě zobrazit daný předmět, zobrazí všechny jednotlivé pohledy na daný předmět. Například nadhled a podhled, jsou spojeny v jeden celek. Nebo dítě namaluje jeden celek z profilu i zepředu, například dům je zepředu a cesta, která k němu vede, je shora.

Zobrazení předmětu a prostoru, kterým je tento předmět obklopen, je naprosto odlišné od toho, jak to dělají dospělí. Základ prostorového uspořádání začíná, když začne dítě považovat dolejší okraj papíru za jakousi zem, k níž postavy tíhnou jakoby ovládané gravitací. Úloha země bývá brzo zdůrazněna čarou, většinou zelenou, hnědou, v případě označení nebe je to barva modrá.

Zvyk stavět vše na základní čáru se v případě, kdy je potřeba zobrazit větší množství osob či předmětů, ocitne v konfliktu. Prostě se nevejdou a dítě hledá nové řešení. Někdy otáčí papírem, vytvoří si základní čáru podél dalších stran čtvrtky a na ně předměty staví. Pokud však dítě neustrne na schématu základní

čáry, brzo se může stát, že se objeví nad základní čarou jiná, přibližně rovnoměrná čára. Toto řešení ale není jediné, dítě může zobrazit předměty v šikmém nadhledu, pohled jako z letadla. Tady už se jedná ale o velmi vysoký stupeň ve vývoji prostorového zobrazování a v předškolním věku se s ním setkáváme málokdy. Mnohem častější je sklápění. (Uždil, 1974) „*Podíváme-li se na kresby dětí od 5 do 7 let, zjistíme, že většinou chybí perspektiva, roviny neodpovídají skutečnosti a zobrazované předměty jsou disproporční.*“ (Davido, 2008 str. 26) Tomuto jevu říkáme *sklápění*. Dítě obtížně rozeznává, co je horizontální a co vertikální, a proto „sklápí“ vertikálu do horizontální roviny, aniž by jakkoli dbalo na perspektivu. Dítě střídá jednotlivá pozorovací hlediska. To, co se lépe uplatní v půdorysném pohledu, tak namaluje (rybník, cesta). Věci které stojí kolmo k této základně, jsou jakoby sklopeny do půdorysu podél osy (stromy u silnice) nebo seřazeny okolo středu (stromy okolo rybníku). Jedná se o *plošné uspořádání prostoru*.

Dalším rozdílem v chápání prostoru u dětí a dospělých je *obrácená perspektiva*. Věci, které jsou blíže spodnímu okraji papíru, jsou menší, přestože by měly být větší. Je to proto, že dítě dává například určité osobě větší význam, prostor se tedy stává subjektivizovaným. *Disproporce* znamená, že postava člověka může být větší například než strom, nebo větší než dům. Záleží na významu, jaký dítě přikládá jednotlivým prvkům na obrázku. Čím je význam objektu větší, tím větší ho dítě nakreslí.

Dítě se postupem času snaží zachytit další rozměr kresby a tím je *čas*. To je možné znázornit postavou krácející a viděnou z profilu. Co když se ale jedná o celý příběh? Dítě pak volí způsob kresby, který se nazývá *výtvarné vyprávění*. To znamená, že zachytí několik významných situací celého děje. Ukázkou výtvarného vyprávění z rukou Jiříka a Natálky bohužel nemám, ale jako příklad uvedu pohádku O Červené karkulce. Vyprávění děje je zahrnuto do jedné kresby, Karkulka kráčí lesem, vlk leží v posteli, přichází myslivec pomoci Karkulce a babičce atd. Zatím ještě neplatí pravidlo zleva doprava, jednotlivé úseky příběhu tedy bývají rozházeny po celém papíře, proto může být problém příběh přečíst.

Automatismus je název pro tendenci opakovat jednoduché a už osvojené tvary – čárky znamenající trávu nebo vlasy, knoflíky, na kabátě apod.

Obr. č. 17 „Autíčko a déšť“; Jiří 6 let 3 měsíce.

Jiří se snaží o prostorové uspořádání. Silnice je znázorněna šedou čarou. Chtěl ale

zobrazit také travnatou část okolo domečku a pravděpodobně i vodu s rybou. Vzhledem k tomu, že se vše nevešlo na spodní okraj papíru, využil Jiří i dalších okrajů. (Na vodu asi nezbylo místo, vzhledem k tomu, že horní modrá čára pravděpodobně zdůrazňuje oblohu, ne vodu. Pokud se jedná o vodu, pak k ní bude patřit i ryba, v opačném případě se jedná o rybu létající). Jestli je tomu ale skutečně tak, to by mohl vyřešit pouze Jiřího komentář. Dalším typickým znakem dětské kresby, který se tu vyskytuje, je disproporce. Auto je v porovnání s domem příliš velké, stejně tak květina v porovnání s autem i domem. Pro znázornění kapek deště zvolil Jiří již osvojenou formu (automatismus) a tou je svislá přímka. Barvy se snaží volit skutečné, v případě auta popustil uzdu fantazii. Na obrázku se současně objevuje sluníčko, i když prší. Jiří chtěl možná znázornit, že se jedná o den a současně že prší, nebo chtěl vyjádřit střídání počasí v určitém časovém horizontu (odpoledne).

Obrázek č. 18 „Paňáci a silnice“; Natálie 6 let 1 měsíc.

Natálie nakreslila základní čáru, která představuje trávu, na které si hrají děti. Dále se rozhodla nakreslit silnici a nedostatek

prostoru vyřešila další čarou, respektive silnicí, která je zobrazena vodorovně (kromě místa, kde se vyhýbá květinám) nad základní čarou. Autíčka jsou „sklopena“, jedná se tedy o střídání pozorovacího hlediska. Dále se zde objevuje stejně jako u Jiřího disproporce, květiny jsou nepřiměřeně veliké. Barvy se snaží volit skutečné. Vzhledem k věku Natálie už by se dalo usuzo-

vat na dvojdimenzionální kresbu. Přesto je obrázek (kromě sluníčka), nakreslen jednodimenzionálně. Je možné, že by to mohlo být proto, že Natálie chtěla na obrázek umístit co nejvíce objektů, a ušetřit tak prostor. V Natáliině kresbě se již před šestým rokem dvojdimenzionální kresba několikrát objevila. (např. obr. č. 27)

Obě dvě děti řešily při kresbě stejný problém, a tím je nedostatek prostoru. Jiří využil prostoru po okraji papíru, Natálka zobrazila další „základovou“ čaru vodorovně nad čarou první. Jak už bylo řečeno, Natáliin obrázek je kreslen jednodimenzionálně. V další kapitole bude možné vidět (viz. obr. č. 26 a 27), že u obou dětí se již kolem 6. roku (u Natálie dříve) objevuje dvojdimenzionální kresba. Řekla bych, že u Jiříka nastal kolem šestého roku určitý „skok“. Jeho obrázky začínají působit pečlivěji, jsou více barevné a grafomotorické prvky působí zdařilejším dojmem.

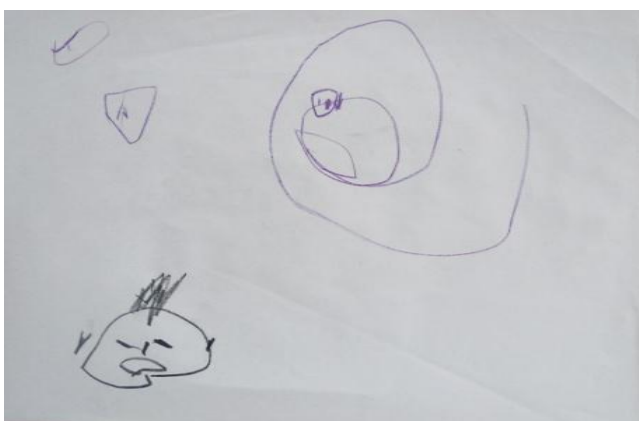
Rytmus, opakování a symetrie jsou principy, které se v dětské kresbě a malbě velmi uplatňují. Jedná se o pozitivní základ vyvážené kompozice plochy, toto vyvážené řešení má svůj vrozený základ, počátek je dán fyziologicky – v rytmu dechu a tepu, v symetrii lidské postavy atd. Je možné to poznat na dětské kresbě, která na nás působí harmonicky a rovnovážně a to je velmi často. (Uždil, 1974)

5. 4. Vývoj kresby lidské postavy

Jak už bylo řečeno, první a nejčastěji zobrazovanou formou v dětské kresbě je *lidská postava*.

Velmi malé dítě si hraje s vlastní nožičkou a chytá se za ni, považuje ji za předmět, který není součástí jejího těla. Aby mohlo dítě malovat člověka, musí mít aspoň minimální vědomí obrazu vlastního těla jako celku. Toto vědomí získáváme pomalu a dlouho, na základě zkušeností s vlastním tělem a na základě pozorování dalších lidí a nazývá se „tělesné schéma“. Nejprve je znázornění velice jednoduché, detailů na postavě přibývá s věkem a s růstem mentální úrovně. Když dítě kreslí postavu, kreslí vlastně samo sebe, co o vlastním těle ví a jak se cítí. (Davido, 2008) *„Lidské tělo je jediná část světa, jež může být zároveň pocíťována zevnitř i vnímána zvenčí. Vznik prvních grafických podob člověka je založen spíš právě na dotekových, pohybových a pocíťových zkušenostech dítěte než na optických vjemech.“* (Uždil, 1974 str. 24)

Zpočátku se jedná o *nepravidelný kruh* představující *hlavu*, ke které je z některé strany přikreslená *zvlněná čárka* zastupující ostatní *tělo*. (Bednářová, a další, 2006) Pro dítě je nejdůležitější lidský obličej, lidská tvář je důležitá při navazování sociálních kontaktů, proto se zájem malých předškoláků soustředí na zobrazení hlavy a detailů obličeje. (Svoboda, a další, 2001) Vykreslují se nejdříve oči, potom ústa a nos. Zpočátku nejsou správně umístěné, než se to dítě naučí, připomíná obrázek spíše hlavu ducha bez těla. Dále se dítě věnuje dalším částem těla ve směru vertikálním.

Obr. č. 19 „První člověk“; Jiří
3 roky 3 měsíce.

Jeden z prvních pokusů o znázornění člověka se u Jiřího objevuje po 3. roce. Je možné zde ještě vidět prvky čmáranice, u dolního levého kraje je však možné pozorovat pokus o znázornění člověka.

Jedná se o nepravidelný kruh. Oči, uši, nos i pusy se podařilo Jiřímu umístit na správném místě. Na hlavě jsou naznačeny vlasy pomocí čmáranice.

Obr. č. 20 „Rodina“; Natálie
2 roky 9 měsíců.

Tento obrázek je uveden podruhé. Natálie pomocí menších i větších kruhů znázorňuje obličej své rodičů i sebe. Detaily v obličejích jsou umístěny na správném místě. Vzhledem k tomu, že v době vzniku obrázku ovládala

pouze kruhový tvar, není možné určit jistě, které znaky náležejí rtům a které nosu. Rodiče mají znázorněné i uši, které Natálie u táty pravděpodobně vnímá jako veliké. Při kreslení sama se pokusila nakreslit tělo, které je znázorněno pomocí zvlněné čáry.

U obou obrázků se jedná o přechod z tzv. „črtacího experimentování“ do tzv. „prvotního obrysu“, kdy se opakováním již osvojených tvarů seskupí kresba tak, aby dávala význam. Obrázky potvrzují to, že se děti v první řadě zaměřují na obličej a na kresbu jeho detailů, jelikož při komunikaci s lidmi vnímají jejich obličej jako „nejdůležitější“. V první řadě jsou to oči, poté ústa a nos. Obě dvě děti zde využívají jednu z prvních osvojených forem a tou je kruh, u Jiřího velice nepravidelný, a pomocí čmáranice znázornily vlasy (zatím jen na kousku hlavy), oči, nos a uši, Natálie při kresbě sebe sama všechny detaily v obličejí. U Natálie už je možné usuzovat na snahu volby skutečné barvy, vlasy jsou v barvě žluté a hnědé, což by mohlo odpovídat realitě.

Obr. č. 21 „Maminka“; Natálie 2 roky 5 měsíců.

Obrázek č. 20 není prvním pokusem o znázornění člověka a dokonce těla. Tento obrázek spolu s obrázkem „Františka z kouzelné školky“ (č. 4 a 22) jsou prvními pokusy kresby člověka. Přestože se na obrázku č. 20 jedná o kresbu hlavy, u dvou předchozích se současně s hlavou snaží znázornit i tělo.

Na tomto obrázku je hlava znázorněna pomocí kruhu, znaky v obličejí pravděpodobně představují oči, nos a pus, detaily ale ještě nejsou příliš symetrické. Dále je zde spousta malých kroužků, které není snadné identifikovat. Dole na obrázku jsou nakresleny nohy, které však nejsou připojeny jako u hlavonožce. Natálie se možná snažila o znázornění trupu. Spíše bych ale usuzovala na ještě nedostatečnou představu o vlastním těle (tělesné schéma) a náhodné zobrazení nohou, které se snažila přiblížit k hlavě. Ruce jsou připojeny k hlavě, tedy na nesprávném místě.

Dvě čáry vycházející z hlavy, dole zahnuté do obloučku nebo do pravého úhlu znázorňují nohy. Tato forma je nazývána „hlavonožec“. Ten se v dětské

kresbě objevuje zpravidla kolem 4. roku, někdy i dříve. Dále následuje provlňování ve směru horizontálním, z hlavy nebo z nohou vyrůstají ruce.

Obr. č. 22 „František z kouzelné školky“; Natálie 2 roky 4 měsíce.

Jeden z prvních Natáliiných hlavonožců.

Obr. č. 23 „Hlavonožec 1“; Natálie 3 roky 3 měsíce.

Hlavonožec má nohy i ruce, které jsou zatím napojeny na hlavu. Hlavonožec má vkresleny detaily pro oči, pusku a nos. Jsou umístěny na správném místě, i když kruhovitý tvar nepředstavuje pouze hlavu, ale i krk a trup. Detaily

zatím nepůsobí příliš symetricky. Hlavonožec má uši. Základními prvky jsou kruh a svislá a vodorovná čára.

Obr. č. 24 „Hlavonožec 2“; Jiří 3 roky 11 měsíců.

Na obrázku je první Jiřího hlavonožec, který je vyjádřen pomocí kruhu a svislé čáry. Hlavonožec má oči a pusku, která je znázorněna vodorovnou čarou. Nos chybí.

Ve všech případech (obr. č. 22, 23, 24) se jedná o „lineární náčrt“, dítě kreslí to, co se mu na daném objektu zdá důležité. Jde o kombinaci kruhu (obr. č. 22 spíše spirály), svislé a vodorovné čáry. Natálie je v kresbě „hlavonožce“ trochu napřed.

V 5. roce už většinou dítě rozlišuje a znázorňuje hlavu, trup a končetiny. Často ještě jednou čarou – neboli *jednodimenzionálně*. Je zde ale velká variabilita, některé děti již kreslí ruce, nohy dvojdimenzionálně, nebo mají kresbu obohacenou například o prsty na ruku, vlasy, uši, pupík, atd.

Obr. č. 25 „Čert“; Natálie 4 roky 5 měsíců.

Natáliin „paňák“ má oddělený trup od hlavy, ruce a nohy jsou napojeny na „správném“ místě, kresba je jednodimenzionální, je znázorněn správný počet prstů, ruce trčí kolmo k trupu. Detaily v obličeji jsou symetrické, nos už je kreslen dvojdimenzionálně. Dále jsou nakresleny uši a rohy. Už je zde náznak oděvu, na trupu jsou nakresleny knoflíky. Grafomotoricky působí kresba zdařile, napojení čar je plynulé.

Obr. č. 26 „Paňák“; Jiří 5 let 5 měsíců.

Jiříkův „paňák“ je nakreslen dvojdimenzionálně, je oddělen trup od hlavy, znázorněn správný počet prstů, končetiny jsou napojeny na „správném“ místě a ruce trčí kolmo k trupu. Je znázorněn krk, detaily v obličeji jsou umístěny na správném místě. „Paňák“ má uši, vlasy zatím nepokrývají celou hlavu. Zatím zde není náznak oděvu. Přestože je většina základních částí těla znázorněna,

kresba působí grafomotoricky nezdařile.

Zde už se začíná jednat o období realistické kresby, děti kreslí to, co znají, kresby jsou ale ještě jednodimenzionální. Natáliin „čert“ je po grafomotorické stránce bezpochyby zdařilejší, kruh je pravidelný, detaily v obličejích jsou symetrické, celkově působí „paňák“ symetricky (oči, uši, prsty, nohy, atd.), Jiří „paňákovi“ pravděpodobně nevěnoval příliš času, čáry jsou nepřesně napojené. Obě děti rozlišují trup a hlavu, Jiří dokonce nakreslil „paňákovi“ krk, Natálie by to možná udělala taky, kdyby na místě krku nebyl jazyk. Oba „paňáci“ mají správný počet prstů. Říká se, že dítě začne často znázorňovat trup ve chvíli, když zde potřebuje znázornit nějaký detail, například knoflík na kabátě. Na Natáliině obrázku je možné vidět náznak oděvu, na trupu se nacházejí knoflíky.

Kolem 6. roku už bývá většinou kresba *dvojdimenzionální*, kresba je proporcionálnější a jednotlivé části těla jsou připojené na *správnějším místě*. Lidská postava je zřetelně členěná na hlavu a trup, *ruce jsou připojeny k trupu* a směřují do *stran* nebo trčí vzhůru. Hlava bývá pokryta vlasy a kresba se začíná postupně dělit na kresbu *podle pohlaví*.

Obr. č. 27 „Máma a Naty“; Jiří
6 let 1 měsíc.

Jiří namaloval svoji matku a sestru Natálii. Kresba je nakreslena dvojdimenzionálně. Postavy už mají, stejně jako na předchozím obrázku (č. 26) oddělen trup od hlavy. Jsou oblečené, mají

správný počet prstů, ruce trčí nahoru, vlasy pokrývají celou hlavu, detaily v obličejích jsou symetrické. Je zde vidět jistá „disproporce“ mezi domem a postavami. Grafomotoricky působí kresba velice zdařile oproti obrázku č. 26.

Obr. č. 28 „Holčička“; Natálie 5 let 10 měsíců.

Kresba je dvojdimenzionální. Holčička na obrázku má správný počet prstů, ruce trčí kolmo k tělu, je oblečená, jsou zvláště znázorněny boty, vlasy pokrývají celý vrch hlavy. Obrázek je

ozdoben mnoha detaily.

U Jiřího lze usuzovat na veliký pokrok. Obrázek působí velice pečlivě, volba barev je pestřejší, napojení čar je přesnější, vedení čáry je plynulejší, a kresba je hezky vybarvena. Kresba Natálie i Jiřího jsou již kresbami dvojdimenzionálními. Jednotlivé části těla jsou připojeny na správném místě. U Jiřího ještě není zcela jisté pohlaví zobrazovaných lidí na obrázku, i když podle vlasů by se dalo usuzovat na ženské pohlaví. Obrázky Jiří pro jistotu popsal. U Natálie není pochyb o pohlaví zobrazované postavy, barvy oblečení, vlasy i motivy na šatech i v prostoru jednoznačně určují ženské pohlaví. Z obrázků je možné usuzovat na zvládnutí základních grafomotorických forem oběma dětmi.

V 7. roce se proporce postavy stále více zpřesňují, *nohy jsou blíže u sebe, paže jsou ve výši ramen a bývá znázorněn krk*. Kolem 5. a 6. roku je dítě schopné postavu obléct, v 7. roce už bývá častější *oblečená postava*.

V osmém roce už se začíná objevovat kresba z *profilu*. Potíže ale dětem působí *připojení paží*, ty se napojují na přední linii trupu nebo na jeho zadní linii. Tvary se začínají zaoblovat a proporce se *sjednocují* – plynulý přechod mezi obrysem hlavy, krku a trupu, nohy se sbíhají v rozkroku.

V 9 letech se děti snaží zachytit kresbu v *pohybu*, v činnosti, objevují se větší rozdíly mezi kresbami chlapců a děvčat. Mezi devátým a jedenáctým rokem se setkáváme s pokusy o *stínování, tvarování a perspektivu*.

5. 5. Podpora grafomotorického rozvoje

Znalost vývoje dětské kresby nám může poukázat na grafomotorické obtíže dítěte. V této kapitole se budu zabývat podporou grafomotorického rozvoje.

Kdy je tedy potřeba se zaměřit na rozvoj grafomotorických dovedností dítěte?

Je to tehdy, když kreslení nevyhledává, nebo ho dokonce odmítá, jeho kresba odpovídá mladšímu věku, oproti jeho vrstevníkům je obsahově chudá, linie čar jsou nerovnoměrně vedeny atd. Grafomotorická cvičení zde mají při záměrném nácviku rozvoje grafomotoriky a kresby zajisté své místo. V první řadě je ale zapotřebí rozvíjet hrubou motoriku. *„Základní pohyby při psaní a kreslení vycházejí z hrubé motoriky, z pohybu velkých kloubů, proto pokud se dítěti kreslení nedaří, je hrubá motorika první oblastí, na kterou je dobré se zaměřit.“* (Bednářová, a další, 2006 str. 42) Hrubá motorika ovlivňuje fyzickou zdatnost dítěte, ovlivňuje to, jaké aktivity si dítě volí, jaké hry si vybírá, aby odpovídaly jeho motorické úrovni. To se v neposlední řadě projeví v zapojení dítěte do kolektivu. Když se dítě v dané pohybové aktivitě necítí silné, může to vést k přerušování hry, vynechávání činností vyžadujících koordinaci pohybů a přebíhání mezi aktivitami.

Pozorujeme dítě při hrách, všímáme si chůze a běhu dítěte, skákání, seskakování, lezení, přelézání, podlézání, chytání, házení, udržování rovnováhy při chůzi například přes lavičku nebo kládu, dále si všímáme chůze po schodech, stoje a skákání na jedné noze. Když má dítě problémy v těchto činnostech, může být nejisté nebo bojácné a je na místě mu umožnit a podpořit ho ve spontánním pohybu, běhání venku, překonávání překážek a v hrách s ostatními dětmi. (Simonidesová, 2013) *„Méně obratné děti to mívají ve skupině těžší. Taková je realita, tak se děti k sobě dovedou chovat.“* (Nováková, 2014) Rodiče by se měli zasloužit o to, aby dítě umělo jezdit na kole, koloběžce, umělo běhat a skákat snožmo, na jedné noze a házet míčem. (Simonidesová, 2013) Pokud jsou problémy výraznější, je vhodné se poradit s odborníkem, který bude moci zahájit odpovídající cvičení, které dítě v této oblasti podpoří. Z hrubé motoriky vychází rozvoj motoriky jemné a z té pak rozvoj grafomotoriky.

Svaly, které jsou potřebné pro řízení jemných pohybů a které dítě potřebuje pro uchopování, manipulaci s drobnými předměty a později pro kreslení a psaní, se vyvíjejí pozvolna. S jemnou motorikou souvisí obratnost mluvidel, nižší obratnost se projeví v komunikačních schopnostech a dovednostech. (Bednářová, a další, 2010)

„Rozvoji jemné motoriky napomáhají každodenní činnosti, sebeobsluha, manipulační hry, tvořivé a rukodělné činnosti.“ (Bednářová, a další, 2006

str. 44) Dospělý člověk často odhání dítě od mnoha činností, se kterými by mu dítě rádo pomohlo, aby dítě něco nepokazilo, nerozbilo, nebo aby se nezranilo. Předškolní doba je však období, kdy se dítě snaží napodobovat dospělé a chce jim pomáhat, a čím častěji se dítěti podaří se zapojit, tím získává více příležitostí k rozvoji jemné motoriky a poznání vůbec. Jsou to například činnosti jako hnětení těsta, vykrajování, míchání, krájení zeleniny, přesypávání, věšení kapesníků, zamykání a odemykání dveří atd. Dále uvádím příklady dalších konkrétních činností, které může dítě provádět i v mateřské škole, a tím rozvíjet jemnou motoriku. Jsou to například činnosti jako skládání kostek ve věže, hrady; navlékání korálků, knoflíků, těstovin, matiček; práce se stavebnicemi, šroubování, například uzávěry lahví, kde můžeme využít například lahviček a krabiček od vitaminů, krémů; dále například uzlování na šňůrkách, přišívání velkých knoflíků; úkony spojené se sebeobsluhou, jako je zapínání knoflíků, zipů, zapnutí přezky, navlékání ponožek; modelování z plastelíny, hlíny a dalších materiálů, dítě může hmotu uždibovat, slepovat, hloubit v ní otvory; také například stříhání; vytrhávání z papíru; lepení; puzzle; **a v neposlední řadě malování.** (Bednářová, a další, 2006 stránky 44 - 47)

„*K rozvoji grafomotoriky napomáháme především vytvářením dostateku příležitostí ke kreslení.*“ (Bednářová, a další, 2006 str. 42) Dítě by mělo mít dostatek příležitostí ke kreslení, mělo by mít k dispozici kout, kde jsou volně dostupné tužky a pastelky, a dostatečné množství papíru. Většina dětí předškolního věku ráda kreslí, neplatí to však u všech dětí, hlavně u těch grafomotoricky méně obratných. Motivovanost dítěte může ovlivnit obtížnost požadavků, jestliže úkol podceňuje schopnosti dítěte, dítě pak plní úkol spíše mechanicky nebo ho odmítá. Stejně tak vysoké nároky dítě od činnosti odrazují a upevňují jeho pocit selhání. Dítě může být ve vývoji opožděné pouze dočasně a krátkodobě, pokud jsou ale náměty přiměřené jeho možnostem, jeho motivace je zachována a dítě se rozvíjí. Dítě potřebuje zažít pocit úspěchu, jeho motivace kreslit závisí na podpoře dospělým a oceňování i dílčích úspěchů. Při kreslení by měla panovat hravá a uvolněná atmosféra. Dětské kresby a stejně tak pracovní listy je dobré uschovávat, později mohou být zdrojem zajímavých informací pro odborníka.

Ve chvíli, kdy se dítě chystá kreslit, je možné ovlivnit grafomotorický projev dítěte dodržováním určitých pracovních návyků, které bude později třeba dodržovat i při psaní. Jakmile se vytvoří hned ze začátku chybné návyky při kreslení, negativně to ovlivní jeho výkony a jeho chuť a motivaci v činnosti pokračovat. „*To, jak se dítě v předškolním věku naučí u kreslení sedět, držet tužku, pracovat s uvolněním a napětím, významnou měrou poznamenává jeho výkony ve psaní, čtení později ve škole.*“ (Bednářová, a další, 2006 str. 48) Mezi tyto návyky tedy patří: výběr kreslicích a psacích potřeb, sezení, úchop psacího náčiní, postavení ruky při psaní a uvolnění ruky při psaní.

5. 5. 1. Výběr kreslicích a psacích potřeb

„*Volba psacího náčiní ovlivňuje celkový grafický výkon.*“ (Bednářová, a další, 2006 str. 48) Při výběru psacího náčiní je potřeba volit vhodný tvar, který ovlivní správné držení, a dále volit dostatečnou kvalitu materiálu tuhy. To bude hrát při kreslení důležitou roli, neboli to bude mít vliv na to, jaký tlak na podložku dítě bude muset vyvinout. Je tedy třeba myslet na účel využití. Když bude dítě potřebovat vykřýt plochu, měli bychom mu práci usnadnit například prstovými, vodovými, nebo temperovými barvami, dále pastelkami se širšími tuhými nebo křídami. Pokud se dítě chystá vykonávat kreslení nebo cvičení určené k rozvoji grafomotoriky, je vhodné volit kvalitní tužku nebo pastelku. Kvalitní tužky jsou ty, které jsou měkčí, které dobře vedou stopu a dítě na ně tedy nemusí příliš tlačit.

Tvar psacího náčiní je třeba vybrat takový, který dítěti umožní a podpoří jeho správné držení. Nevhodné jsou příliš široké křídly, fixy, pastelky atd., jejichž široký nebo čtverhranný tvar znesnadňuje špetkové držení. Lepší než čtverhranné psací náčiní, které vybízí k držení všemi prsty nebo dlaňovým úchopem, jsou trojhranné tužky a pastelky, štětce atd., jejichž každá strana je určena pro oporu jednoho prstu, a vybízí tak ke správnému držení. Lepší než příliš široké psací náčiní jsou objemově běžné, dětským prstům odpovídající tužky a pastelky. Stejně tak jsou nevhodné příliš krátké tužky a pastelky, které nepřesahují kožní záhyb mezi palcem a ukazováčkem a neumožňují správné držení.

Je dobré u dítěte podněcovat fantazii a umožňovat mu přenášet představy a prožitky do jeho výtvarného díla pomocí nabídky dostatečného množství barevných materiálů. Je vhodné dítěti nabídnout alespoň všechny základní barvy.

Lepší než menší, je dostatečně velký formát papíru, alespoň ve velikosti A3, je možné použít i větší balící papír. Nejmenší však ve velikosti A4. (Bednářová, a další, 2006)

5. 5. 2. Poloha těla při kreslení

„*Poloha těla při kreslení ovlivňuje pohyblivost jednotlivých kloubů, jejich uvolnění a koordinaci. Má významný vliv na psychickou a fyzickou pohodu při kreslení.*“ (Bednářová, a další, 2006 str. 49)

Ze začátku, jako podporu ramenního kloubu, je vhodná kresba velkých tvarů vstojně u svislé plochy, například na tabuli nebo na papír připevněný do výšky očí na zdi. Také je možné kreslit vkleče na zemi.

Při poloze vsedě by mělo mít dítě dobré podmínky pro kreslení vzhledem ke své postavě. Při sezení by měla být chodidla opřena celou plochou o zem nebo podložku, nohy by se neměly pohybovat a kývat ve vzduchu. Váha těla je na celé sedací ploše židle, díky tomu je zajištěna stabilita těla. Kolena, stejně

jako lokty s deskou stolu svírají se židlí přibližně pravý úhel a tělo je mírně nakloněno dopředu. Prsa se neopírají o desku stolu, ramena jsou ve stejné výšce a hlava je v prodloužení osy páteře, mírně skloněna. Oči by měly mít vzdálenost od papíru 25 – 30 cm.

Aby se ruka dítěte mohla plynule a rovnoměrně pohybovat, potřebuje dítě pro kreslení dostatek místa. Jeho nedostatek ovlivní pohyb celé paže a tím ovlivní i dostatek kresby. (Bednářová, a další, 2006)

5. 5. 3. Úchop psacího náčiní

„Naučit se správnému držení tužky je dost důležité. Musí to být držení pohodlné, uvolněné, ne křečovité, aby dítě získalo správný návyk, který bude trvalý. Držení tužky by se dítě mělo učit pomocí napodobení.“ (Nováková, 2014)

Takzvaný špetkový, neboli správný úchop, umožňuje nejvyšší míru koordinace jemných svalových skupin ruky a prstů, je to nejsnazší držení vedoucí ke zpřesnění pohybů, umožňuje uvolnění ruky a prstů při psaní. Je to držení ověřené po mnoho generací. Pokud dítě začíná intenzivně kreslit, může při špatném držení zažívat nepříjemné, bolestivé pocity, které následně snižují motivaci ke kreslení. Unavená ruka pak není schopná vykonávat plynulé pohyby. Jak už bylo řečeno, pokud dítě po 3. roce rádo kreslí, mělo by se mu s navozením správného úchopu pomoci.

Při tomto úchopu leží tužka na posledním článku prostředníku, seshora ji přidržuje bříško palce a ukazováku. Ruka a prsty by měly být uvolněny a neměly by svírat tužku křečovitě. Ukazovák není prohnutý. Prsty jsou vzdáleny od hrotu tužky přibližně 3 – 4 cm, tužka přesahuje kožní řasu mezi palcem a ukazovákem, malíček a prsteníček jsou volně pokrčeny v dlani. Pokud se dítěti nedaří tohoto dosáhnout, je vhodné vyzkoušet speciální násadky na tužky fixující správné postavení prstů při psaní, nebo si vyrobit vlastní násadku „na míru“ z moduritu. (Bednářová, a další, 2006)

5. 5. 4. Postavení ruky při kreslení

Postavení ruky při kreslení a psaní je také velice důležité a ovlivní grafický projev dítěte. „Pokud dítě sedí správně, tužka by měla směřovat někam za rameno.“ (Nováková, 2014) Směr horního konce tužky by měl vždy směřovat do oblastí mezi ramenem a loktem. Díky tomu se ruka nadměrně neohýbá v zápěstí a tvoří s paží po oblast lokte poměrně rovnou linii. Ruka je tedy uvolněná a pohyb po papíře vychází z ramene a lokte. Pokud se ruka nadměrně ohýbá (to je časté hlavně u leváků), dítě se při kreslení a později psaní předčasně unaví a cítí bolest v celé paži. Správné postavení ruky je ale také možné ovlivnit nakloněním papíru. Jakým směrem budeme papír naklánět, záleží na tom, zda je dítě levák nebo pravák.

Je třeba, aby si dítě uvědomilo, že kreslení vychází z celé paže, včetně ramenního kloubu, to je možné při kresbě velkých kruhů, nebo rovných, dlouhých čar. (Bednářová, a další, 2006)

5. 5. 5. Uvolnění ruky při kreslení

Uvolněná ruka hraje významnou roli v grafomotorickém výkonu dítěte a ovlivní také chuť dítěte kreslit. Nadměrný tlak na podložku je patrný z linie kresby, linie je vytlačena, kostřbatá a často přerušovaná. Neuvolněná ruka tedy ovlivní tlak na podložku a to se projeví ve způsobu vedení čáry. Častá rada dítěti zní: „Netlač.“ Dítě by ráno, ale jak toho má dosáhnout už se často nedozví. (Bednářová, a další, 2006) „*Můžeme to vyzkoušet tím, že při psaní chceme dítěti tužku nebo pastelku vytáhnout. Pokud to nejde, tak na tužku příliš tlačí. Předvedeme dítěti, jak píšeme my, uvolněné a lehce s minimálním tlakem na tužku a papír. Nyní si vyměníme role, dítě se snaží nám z ruky tužku vytáhnout. Měla by jít zcela lehce.*“ (Nováková, 2014) Pokud má dítě problémy s uvolněním ruky, je na místě začít s uvolňovacími a rozvíčovacími grafomotorickými cviky.

5. 5. 6. Uvolňovací a rozvíčovací grafomotorické cviky

Cílem grafomotorických cviků je uvolnění ruky před kreslením, psaním a zlepšení koordinace ruky a oka. Charakteristické pro tyto cviky je, že dítě má stanovenou, kudy vede stopu a nemusí tedy přemýšlet nad směrem vedení čáry. Směr vedení tužky je vymezen hranicemi, nejprve je směr vymezen dvěma liniemi, dítě má dostatečný prostor pro vedení stopy. Toto je lehčí varianta. Postupně se ale náročnost zvyšuje.

Cviky spočívají v uvolnění a zpřesnění koordinace především od ramenního kloubu, později kloubu loketního. Pokud totiž při psaní není veden pohyb od ramenního kloubu, kolísá sklon písma.

Cviky je třeba vykonávat vždy před kreslením, později psaním a jsou rozděleny do tří skupin podle obtížnosti:

I. skupina cviků spočívá ve vedení tužky rukou dítěte mezi již zmíněnými dvěma liniemi, pro motivaci je možné je nazvat „závodními dráhami“. Čím rychlejší pohyb dítě navodí, tím se mu lépe podaří uvolnit ruku, sledovat a nepřerušovat linii a postupně napomáhá zmírňovat tlak na podložku. Dráhy jsou zpočátku půlkruhové, bez záhybů, kopírují kyvadlový pohyb. Později je možné zařadit smyčku, obtížnost se zvyšuje přibližováním dráhy a zužováním prostoru pro vedení čáry. Pohyby jsou vedeny zleva doprava.

Do II. skupiny grafomotorických cviků patří cviky náročnější na koordinaci. Těmi jsou především obtahování, jednotažné cviky, ale i nejjednodušší grafomotorické prvky. Jedná se o obtahování po jedné linii, čáře, která znázorňuje oblíbené dětské motivy, jako jsou například autíčka, kočičky, zajíčky, atd. Jsou

znázorněny pomocí jedné zaoblené, z různých smyček a oblouků složené, nepřerušované čáry. Dítě čáru obtahuje. K tomuto stupni je možné zařadit kruhy, které se při kreslení stávají uvolňovacím cvikem až v období, kdy je jejich kreslení dobře zvládnuté a zautomatizované. Kruhy mohou pro větší zábavu také znázorňovat různé obrazce. Při velkých kruzích dochází k uvolnění ramenního kloubu, při středních kloub loketní a při malých kruzích zápěstí.

III. skupinu představují prvky, ze kterých se skládá písmo. Jsou to kružnice levotočivé a pravotočivé, kličky horní a dolní, oblouky horní a dolní. Také do této skupiny patří dolní a horní zátrhy, které vznikají z horních a dolních oblouků, hadovky, obraty atd. (Mlčáková, 2009) Na podporu a procvičení každého z těchto grafických prvků existují různé metodické postupy, které je možné najít v celé řadě pracovních sešitů určených pro děti v předškolním věku. (Bednářová, a další, 2006 stránky 50 - 62) *Zde mohou posloužit různé hry v časopisech, obtahování, dokreslování nebo přímo příručky na rozvoj grafomotoriky.* (Nováková, 2014)

Jako příklad bych uvedla Metodu Dobrého startu, kterou vypracovala ve Francii Théa Bougnetová. Cvičení se dělí na tři stupně. V první fázi se směřuje ke zdokonalení motoriky a navození aktivního a pasivního uvolnění. Děti ve stoje pohybují celými končetinami, rukama, prsty a napodobují například let ptáků a otřepávání mokrých rukou. Ve druhé fázi děti provádějí cviky motoricko-akustické. Děti rytmicky pohybují prsty a dlaněmi na pytlících s pískem. Mají natažené paže a za zpěvu písničky v témže rytmu provádějí různé pohyby, jako jsou údery, mačkání nebo hlazení. „*Třetí fáze, cvičení motoricko-akusticko-vizuální, obsahuje 40 cviků. Jedná se o grafické vzory od jednoduchých svislých čar po obtížné geometrické tvary. K těmto vzorům jsou voleny písničky, které mají rytmus shodný s grafickými prvky.*“ (Mlčáková, 2009 stránky 38 - 39) Začíná se ve stoje, před tabulí, kde děti předlohu obtahují prstem za rytmického zpěvu písničky, pak znázorňují tvar pohybem jedné ruky ve vzduchu podle předlohy, později z paměti. Následující cviky jsou prováděny v sedu. Dítě má před sebou podnos s pískem a do písku kreslí prstem předlohu. Následně se může začít kreslit všechny vzory ve zmenšené podobě v pracovních sešitech.

6. Diskuse

Obrázky, které jsou uvedeny v kapitole Vývoj dětské kresby, zachycují vývoj Jiřího a Natálie. V diskusi tento vývoj shrnuji pomocí všech kresebných materiálů dětí, které jsem měla k dispozici.

Najít v dětské kresbě určité typické znaky a zákonitosti dětského výtvarného projevu je záležitostí znalostí těchto projevů a porovnáním s obrázkem dítěte.

Jak již bylo řečeno, interpretace a hodnocení dětských kresebných projevů z hlediska dosažení určitého vývojového stupně je věcí nesnadnou. V této práci se jedná o hodnocení zcela orientační, vycházející z pozorování obrázků dětí a studia materiálů uvedených autorů zabývajících se tímto tématem. Cílem práce není přesná diagnostika, ale seznámení čtenáře se základními zákonitostmi vývoje dětské kresby a grafomotoriky, jejichž znalost může pomoci při výchově dítěte v předškolním věku. Nasměrování výchovy určitým směrem, nebo odhalení určité odchylky ve vývoji dítěte.

Při studiu odborné literatury jsem si povšimla, že kritéria pro hodnocení dětské kresby jsou totožná u dívek i chlapců. Zde bych upozornila na jev, kterého jsem si všimla v osobním životě a potvrdila při konzultaci s paní psycholožkou Mgr. Hubertovou a tím je rozdílnost psychosociálních dispozic chlapců a dívek. Obě pohlaví jsou předem disponována k určitým výkonům, dívky jsou více sociálně založeny, chlapci naopak více technicky. Obrázky dívek jsou často pečlivější a dívky se při jejich kresbě více zabývají „vzhledem“ neboli formou konečné podoby kresby. Chlapci se více než o estetický dojem snaží o znázornění nějaké myšlenky nebo děje, bez ohledu na formu nebo výsledný estetický dojem z namalovaného obrázku.

Další jev, kterého jsem si všimla, je vývoj chlapců v určitých skocích, neboli po určité době beze změn nastane období, ve kterém chlapci udělají výraznější pokrok. Proto by se mohlo zdát, že je dítě v určitém období ve vývoji pozadu. Po určité době však nastane výraznější změna, při které dané nedostatky vymizí. Z toho je možné usuzovat, že hodnocení nemůže být zcela objektivní. Objektivita je ale pravděpodobně problémem většiny kvalitativních hodnocení, mezi které hodnocení vývoje dětské kresby patří. Proto by měla být nastavena přesnější kritéria.

Natálii i Jiřímu se dostává tužka do ruky přibližně ve stejnou dobu a to krátce po prvním roce (přibližně 1 rok 4 měsíce). Tím začíná jejich výtvarný vývoj. Od této doby přibližně do roka a půl děti kreslí čáranice, ve kterých se neobjevuje žádný grafomotorický prvek. Spíše jakési tečky a pravidelný půlovál, ze kterého je možné rozpoznat kývavý pohyb paže. Po roce a půl, u Jiřího asi o 3 měsíce později, se začínají objevovat první ovály a spirály a postupně další formy čmáranice, jako různá klubička, klikatky, atd.

U Natálie se už v batolecím období začínají objevovat symbolické kresby. Kolem 2 let a 7 měsíců začíná malovat kruh, jehož v prvních kresbách hojně využívá. U Jiřího se před 3. rokem symbolická kresba neobjevuje, pouze občas dochází k dodatečnému pojmenování čmáranice. Jiří začíná malovat kruh přibližně ve třech letech a 3 měsících, objevuje se společně se symbolickou kresbou.

V období od 3. roku se postupně symbolická kresba u obou dětí rozvíjí. U každého ale trochu jinak. Jiří má pravděpodobně zpočátku problém s formálním provedením kresby, neboli se způsobem provedení jednotlivých grafomotorických prvků. Vedení čáry a jejich napojení je nejisté, tvary jednotlivých prvků jsou oproti Natálii nepravidelné.

Krátce před šestým rokem dochází u Jiřího k výraznému zlepšení, jeho obrázky jsou pečlivější, čáry jsou jistější, přesnější a lépe na sebe navazují. Přibližně od 5. roku se v předškolním zařízení začalo s procvičováním grafomotoriky v pracovních sešitech a ve 4 letech začal Jiří docházet k logopedovi. Je tedy možné, že by to mohla být příčina zlepšení.

Přestože je Natálie ve vývoji trochu napřed, po obsahové stránce (námět, pročleněnost kresby, detaily, atd.) je vývoj dětí obdobný. Při porovnání vývoje Jiřího kresby po stránce obsahové s údaji v odborné literatuře, je možné usuzovat, že jeho vývoj odpovídá normě. Nejprve se v necelých 4 letech objevuje hlavonožec, po pátém roce je to „paňák“, u kterého již rozlišuje hlavu, tělo a krk, správný počet prstů, detaily v obličeji a před 6. rokem se kresba dostává do dvojdimenzionální roviny. Člověk je oblečený, se všemi náležitostmi, které má mít.

Natáliiny obrázky jsou barevnější, od necelého šestého roku Jiřího se obrázky začínají barevně podobat Natáliiným.

Její obrázky jsou více bohaté na detaily, nejčastějších motivem jsou lidé a zvířátka. Jiří maluje rád dopravní prostředky a zdá se, že se u něho nejedná až tak o estetický dojem z kresby. Je zde spíše vidět potřeba znázornit nějakou svoji myšlenku, zážitek.

7. Závěr

Kresba nám může o vývoji dítěte mnoho říci, také o vývoji grafomotorickém. Může pomoci ve všech oblastech, které jsou zapotřebí rozvíjet v předškolním věku dítěte pro dosažení určité grafomotorické úrovně.

Na začátku práce je uveden psychomotorický vývoj dítěte předškolního věku z důvodu lepšího porozumění tomuto období. V další kapitole seznamuji s kresbou a následně s faktory, které ovlivňují její vývoj. Dále už následuje vývoj dětské kresby, zákonitosti tohoto vývoje a vývoj kresby lidské postavy. Teoretické poznatky jsou demonstrovány na obrázcích dvou dětí, které jsou srovnávány a hodnoceny na základě poznatků z odborné literatury. Poslední kapitola pojednává o podpoře grafomotorického rozvoje. V závěru práce přikládám diskusi k vlastní praktické činnosti srovnávající vývoj kresby dvou dětí.

Cílem mé práce bylo popsat vývoj dětské kresby a demonstrovat ji na kazuistikách dvou dětí – chlapce a dívky. Díky uvedeným obrázkům a jejich srovnávání bude možné lépe porozumět a lépe se seznámit s vývojem dětské kresby a dále tyto poznatky využít v praxi. Tímto bych pokládala cíl práce za splněný.

Při psaní této práce mě velice těšilo nahlédnout do světa dětské kresby a dětské fantazie.

Seznam použité literatury

- Bednářová, Jiřina a Šmardová, Eva. 2006. *Rozvoj grafomotoriky*. Brno : Computer Press, a.s., 2006. ISBN 80-251-0977-1.
- Bednářová, Jiřina a Šmardová, Eva. 2010. *Školní zralost*. Brno : Computer press, a.s., 2010. ISBN 978-80-251-2569-4.
- Bogosz, Danuta. 2011. Lateralita a směřovost u dětí v elementární třídě základní školy - diplomová práce. *theses.cz*. [Online] 4. duben 2011. [Citace: 14. březen 2014.] http://theses.cz/id/sfu2qi/Bogocz_Lateralita_a_smrovost_u_dt_v_elementrn_td_zkladn_k.pdf.
- Davidová, Roseline. 2008. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha : Portál, s.r.o., 2008. ISBN 978-80-7367-415-1.
- Gošová, Věra. 2011. Lateralita. *Metodický portál inspirace a zkušenosti učitelů*. [Online] 12. září 2011. [Citace: 29. únor 2014.] http://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogický_lexikon/L/Lateralita.
- Lipnická, Milena. 2007. *Rozvoj grafomotoriky a podpora psaní*. Praha : Portál, 2007. 978-80-7367-244-7.
- Matějček, Zdeněk. 2005. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Havlíčkův Brod : Grada Publishing, a. s. , 2005. ISBN 978-80-247-0870-6.
- Mlčáková, Renata. 2009. *Grafomotorika a počáteční psaní*. Havlíčkův Brod : Grada Publishing, a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2630-4.
- Nováková, Jiřina. 2014. Když jde dítě k zápisu, škola už je na dohled. *informativum 3-8*. Portál, 2014, Sv. 1, leden 2014.
- Opravilová, Eva a Gebhartová, Vladimíra. 2003. *Rok v mateřské škole*. Praha : Portál s.r.o., 2003. ISBN 80-7178-847-3.
- Simonidesová, Martina. 2013. Dobře rozvinutá grafomotorika je podmínkou pro psaní. *rodina.cz*. [Online] 19. březen 2013. [Citace: 25. únor 2014.] <http://www.rodina.cz/clanek9201.htm>.
- Smutná, Markéta. 2011. Rozvoj zrakové a sluchové percepce u dětí předškolního věku, bakalářská práce. *google scholar*. [Online] 1. duben 2011. [Citace: březen. 3 2014.] http://scholar.google.cz/scholar?q=smutn%C3%A1+Rozvoj+zrakov%C3%A9+sluchov%C3%A9+percepce+u+d%C4%9Bt%C3%AD+p%C5%99ed%C5%A1koln%C3%ADho+v%C4%9Bku&btnG=&hl=cs&as_sdt=0%2C5.
- Svoboda, Mojmír (ed.), D., Krejčířová a M., Vágnerová. 2001. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha : Portál, s.r.o., 2001. ISBN 80-7178-545-8.

- Uždil, Jaromír. 1974. *Čáry, klikiháky, paňáci a auta*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1974. ISBN 14-649-74.
- . 1988. *Mezi uměním a výchovou*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1988. ISBN 14-692-88.
- Vágnerová, Marie. 2000. *Vývojová psychologie* . Praha : Portál, s.r.o., 2000. ISBN 80-7178-308-0.
- Zelinková, Olga. 2001. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. Praha : Portál, s.r.o., 2001. ISBN 978-80-7367-326-0